

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Jan Schuster

Britsko-německé „koloniální líbánky“: Helgolandská smlouva
The British-German “Colonial Honeymoon”: The Heligoland Treaty

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Valkoun

Poděkování

Na tomto místě děkuji především panu Jaroslavu Valkounovi, bez jehož trpělivého vedení a cenných připomínek by tato bakalářská práce v takovéto podobě nikdy nevznikla.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Mělníku, dne 20. května 2013

podpis

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou vzniku a počátečním vývojem německých držav v Africe se zvláštním zřetelem k britsko-německým vztahům v mezinárodních otázkách. V práci jsem se zaměřil na období od vzniku území pod německou ochranou v Africe po uzavření Helgolandské smlouvy.

Při zkoumání uvedené problematiky vycházím z předpokladu, že velmocenské záměry obou států byly rozdílné. Zatímco Velká Británie se v 19. století snažila v první řadě podporovat své světové koloniální panství, Německé císařství se ve svém zahraničně-politickém kurzu soustředilo především na problematiku na evropském kontinentu. Britský ministerský předseda lord Salisbury usiloval o udržení oblasti Ugandy stranou německého vlivu. Oproti tomu německým cílem byl zisk Helgolandu, což zásadně ovlivnilo podobu a výsledky vzájemné spolupráce.

Tato práce má za cíl přiblížit diplomatické britsko-německé koloniální vztahy a vysvětlit původ, znění a význam Helgolandské smlouvy. Autor v této souvislosti v textu rovněž zmiňuje pohled hlavních politických představitelů Velké Británie a Německého císařství na koloniální problematiku. Helgolandská smlouva představuje důležitý dokument k pochopení mezinárodních vztahů evropských států v 80. a počátkem 90. let 19. století. Její uzavření mělo dalekosáhlý význam ve své době a některé důsledky plynoucí z článků textu smlouvy jsou viditelné ještě v dnešní době.

Klíčová slova: německá koloniální politika, britská koloniální politika, východní Afrika, britsko-německé vztahy, Helgolandská smlouva

Abstract

This thesis is focused on the issues of establishment and the earliest historical development of German possessions in Africa in connection with common activities of Great Britain and the German Empire in international relations. I have aimed at the period since the very establishment of territories under German protection to signing the Heligoland Treaty.

During the investigation of the latter I supposed that the intentions of both states had been different. While Great Britain in the 19th century supported primarily its colonial domains, the interest of German Empire's foreign policy was focused on the problems of Europe. British Prime minister Lord Salisbury aimed to maintain Uganda to stay aloof from German influence. On the other hand, German Foreign Office tried to gain Heligoland. These two facts influenced totally form and results of mutual cooperation.

This thesis aims to analyse diplomatic British-German colonial relationships and explains origin, wording and meaning of the Heligoland Treaty. I have mentioned the view of leading political representatives of Great Britain and the German Empire of colonial issues in this context as well. The Heligoland Treaty is an important document for understanding international relations in the 1880s and early 1890s. Its conclusion had far-reaching importance at that time and some stipulations of the contract have still been valid.

Key words: German Colonial Policy, British Colonial Policy, East Africa, British-German Relations, Heligoland Treaty

Obsah

Úvod.....	7
1. Britsko-německé koloniální vztahy v 80. letech 19. století.....	12
1. 1. Počátky německé koloniální aktivity ve vztahu k Velké Británii.....	12
1. 2. Německá východní Afrika.....	19
2. Britsko-německé „koloniální líbánky“	28
2. 1. Německá východní Afrika v letech 1885–1887	28
2. 2. Důvody zahájení jednání o smlouvě	40
2. 3. Jednání o podobě Helgolandské smlouvy	45
3. Uzavření Helgolandské smlouvy a její důsledky	57
Závěr.....	65
Použitá literatura.....	68

Úvod

Problematika německých územních záborů, resp. německých kolonií, představuje v současnosti ve Spolkové republice Německo velmi reflektované téma. Tato bakalářská práce vznikla jako reakce na tento „boom“ u našich západních sousedů. Německé císařství nedisponovalo ve srovnání s Velkou Británií dostatečným loďstvím a chyběla mu i koloniální tradice, přesto dokázalo založit, udržet a následně i rozšířit své zámořské državy navzdory tak silnému státu, jakým byla Velká Británie. Při tvorbě práce jsem postupoval zejména chronologicky a částečně metodou komparační. V současnosti pociťuji absenci novějších česky psaných prací k vymezenému tématu, a proto jsem chtěl svou bakalářskou práci přispět v českém prostředí ke zkoumané problematice novou analýzou základních vydaných pramenů a nejnovější odborné literatury.

Britsko-německé diplomatické vztahy prošly v poslední čtvrtině 19. století zásadním vývojem. Na počátku proběhlo postupné sblížování Velké Británie a Německého císařství na poli zahraniční politiky, v závěru odcizení v důsledku jednání císaře Viléma II. a německých námořních kruhů. Pomyslný vrchol této spolupráce můžeme vidět buď v Bismarckově nabídce spolenectví z ledna 1889, a nebo v podpisu Helgolandské smlouvy z července 1890. Období, kdy Němci prováděli koloniální zábory na africkém kontinentu a kdy jednali s Brity o mimoevropských územích, spadá do rámce sblížování těchto dvou států. Studium diplomatických vztahů Velké Británie a Německého císařství v letech 1884–1890 předpokládá pochopení dvou rozdílných pojetí zahraniční politiky. Velká Británie se především snažila dosáhnout prosperity svých zámořských držav a udržet klid v Evropě. Německé císařství si určilo za cíl upevnit své postavení ve střední Evropě, nicméně válkami vedoucími ke sjednocení, vzrůstajícím nacionalismem a hospodářským rozmachem Němci „narušili stabilitu starého kontinentu“.

První část bakalářské práce je zaměřena na období v letech 1884–1885 a přibližuje problematiku počátků německých afrických územních záborů v souvislosti s postojem Velké Británie k této aktivitě Němců. Potýkání obou států začalo žádostí Otto von Bismarcka o uznání německých nároků britskou stranou na zátoku Angra Pequena, pokračovalo vzájemným odcizením a příklonem diplomacie Německého císařství k Francii. Zvláštní důraz je v průběhu analýzy kladen na vznik a vývoj německého území ve východní Africe a na osobnost a činnost kolonizátora Carla Peterse. První část práce analyzuje Bismarckův názor na zabírání zámořských držav, „závod o Afriku“ a Berlínskou konferenci o Kongu. Současně

reflektuje, jak tyto aspekty ovlivňovaly britsko-německé potýkání v afrických državách a proč Otto von Bismarck trval na udržení německých záborů v Africe i přesto, že nevykazovaly velkou ekonomickou hodnotu. Kapitola končí britským uznáním německých nároků na území ve východní Africe a opětovným diplomatickým příklonem Velké Británie k Německu na konci února 1885.

Druhá část práce se zaměřuje na pomyslné období britsko-německých „koloniálních líbánků“, v letech 1885–1890. Počátkem vstřícných diplomatických vztahů obou států byl jejich společný postup proti zanzibarskému sultánovi Saïdu Bargašovi. Pomyslný konec této spolupráce představuje uzavření Helgolandské smlouvy, která je předmětem třetí kapitoly. Ve druhé kapitole je věnován prostor činnosti zanzibarské komise, která v letech 1885–1886 jednala o vymezení sfér vlivu Britů, Němců a zanzibarského sultána ve východní Africe. Pozornost je dále zaměřena na činnost Carla Peterse a jím založené Společnosti pro německou kolonizaci v souvislosti s povstáním domorodého obyvatelstva ve východní Africe. Hlavní důraz je kladen na vzájemné potýkání německých a britských agentů na Zanzibaru. Kapitola obsahuje rovněž analýzu, jaký vliv měla vzájemná rivalita zástupců obou zemí na Zanzibaru v kontextu s postoji vrcholných představitelů obou států.

Třetí část bakalářské práce je plně věnována Helgolandské smlouvě, tedy pomyslnému vrcholu britsko-německých „koloniálních líbánků“. Nejprve je pozornost zaměřena na text smlouvy, poté je zmíněn postoj Francie vůči tomuto dokumentu a následuje analýza reakce veřejného mínění a politických kruhů Velké Británie a Německého císařství na uzavření smlouvy. Zdůrazněn je důvod, proč je označení „Helgolandsko-zanzibarská smlouva“ nepřesné, a proč se mylně mluví o výměně obou ostrovů. Součástí kapitoly je i analýza významu ostrova Helgoland pro Německé císařství a důležitosti přístupu k pramenům Nilu pro Velkou Británii.

Pramenný základ a pomyslnou kostru mé bakalářské práce tvoří edice (*Die große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*), kterou uspořádali a v letech 1922–1923 v Berlíně vydali Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn-Bartholdy a Friedrich Thimme. Čerpal jsem zejména z kapitoly XXIII. (Bd. IV.) *Deutsche-englische Beziehungen 1885–1888 (Annäherung von 1885. Koloniale Schwierigkeiten und ihr Ausgleich)*, kapitoly XXIX. (Bd. IV.) *Bismarcks Allianzangebot an England. Verhandlungen über Helgoland. 1889.* a kapitoly LI. (Bd. VIII.) *Erste Annäherungsversuch Deutschlands: Der Helgoland-Sansibar Vertrag.* V těchto kapitolách je tematicky zahrnuta a uspořádána vzájemná diplomatická korespondence Berlína

s německými velvyslanci či vyslanci v Evropě. Slovem Berlín označuji v tomto případě německého císaře, německého kancléře a vedoucí zastupitele zahraničního úřadu. V případě dokumentů obsažených v edici *Die große Politik* se jedná především o korespondenci kancléře (nebo státního tajemníka zahraničního úřadu) s německým velvyslancem ve Velké Británii. Nechybí zde ani soukromá korespondence či telegramy vysokých vládních činitelů Velké Británie a Německého císařství. V edici jsou rovněž na několika místech obsaženy i záznamy o činnosti zahraničního úřadu. Mezi vydané prameny patří i vlastní text smlouvy, který jsem převzal z edice (*Das Staatsarchiv: Sammlung der offiziellen Aktenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, Leipzig 1891) uspořádané Hansem Delbrückem.

Sekundární literatura pomohla autorovi pochopit základní problematiku související s britsko-německým potýkáním v zámořských državách. Monografie Michaela Fröhliche (*Imperialismus: Deutsche Kolonial- und Weltpolitik 1880–1914*, München 1997) především adekvátně reflektuje diplomatickou konfrontaci mezi Velkou Británií a Německým císařstvím ještě před vlastním zábořem německých afrických území. Historie německé východní Afriky je výborně analyzována v práci Gisely Graichen a Horsta Gründera (*Deutsche Kolonien: Traum und Trauma*, Berlin 2005). Jednotlivé německé kolonie v širších souvislostech analyzuje monografie Bernda Längina (*Die deutschen Kolonien: Schauplätze und Schicksale 1884–1918*, Hamburg 2005). Pohled britských autorů je v práci zastoupen především kolektivní monografií (*Africa and the Victorians: The Climax of Imperialism in the Dark Continent*, New York 1961) od Alice Denny, Johna Gallaghery a Ronalda Robinsona a monografií George Neville Sandersona *The European Partition of Africa: Origins and Dynamics* z 6. dílu řady, kterou vypracoval spolu s Rolandem Oliverem (*Cambridge History of Africa: 1870–1905*, Cambridge 1985). Z českých autorů téma nejvíce reflektuje Aleš Skřivan v monografii (*Německé koloniální záboř v Africe v letech 1884–1885*, Praha 1991), kde je historie německých afrických držav dovedena až za rok 1890.

Postoj Otto von Bismarcka ke koloniální otázce je analyzován především v práci Františka Bauera (*Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890)*, Praha 2011), a kvalitně akceptován je i v biografích německého kancléře od Bedřicha Loewensteina (*Otto von Bismarck*, Praha 1968) a Wilhelma Mommsena (*Bismarck*, Olomouc 1995). Postoje Britů k jejich koloniálnímu panství kvalitně analyzují monografie Niala Fergusona (*Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007) a Denise Judda (*Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Praha 1999). Britsko-německé koloniální potýkání rozpracovali a do širších mezinárodně-politických souvislostí

zasadili autoři kolektivních monografií Ronald Oliver a Antony Atmore (*Africa since 1800*, Cambridge 1995), Petr Křivský a Aleš Skřivan (*Století odchází: Světla a stíny belle époque*, Praha 2004) a Kevin Shillington monografií (*History of Africa*, London 1993). Pro tuto bakalářskou práci představuje zásadní roli rok 1890, pro analýzu událostí tohoto roku jsem čerpal z monografií Františka Stellnera (*Vilém II.: Poslední německý císař*, Praha 1995) a Johna Aldena Nicholse (*Germany after Bismarck: The Caprivi Era*, Cambridge 1958).

Dílčí studie jsem k tématu své bakalářské práce čerpal ze sbírek Volkera Maxe Langbehna (*German Colonialism, Visual Culture, and Modern Memory*, New York 2010) a Jürgena Zimmerera a Michaela Perraudina (*German Colonialism and the National Identity*, New York 2011). Z této kolektivní monografie je nutno vyzdvihnout článek o ekonomické hodnotě německých kolonií a přístupu Němců k zámořským držávám od Briana Vicka (*Imperialism, Race and Genocide at the Paulskirche: Origins, Meanings, Trajectories*), dále pak statě Ingo Cornilse (*Denkmalschutz: The German Student Movement and German Colonialism*), Constanta Cpao Saré (*Abuses of German Colonial History*) a Tracey Reimann-Dameho (*Time, Identity and Colonialism in German Travel Writing on Africa, 1848–1914*), které pojednávají o tom, jak Němci své zámořské državy chápali ve své vlastní zemi.

Poznatky o dopadu německé koloniální politiky na britské africké državy jsou analyzovány v člancích Franka Richardsona Cany (*German Aims in Africa*), Herberta Paula Meritta (*Bismarck and the German Interest in East Africa 1884–1885*), Aleše Skřivana (*Počátky německé koloniální aktivity ve východní Africe*) a diplomové práci Martina Kováře (*Německá koloniální politika ve východní Africe v období nástupu imperialismu (1884–1902)*), Diplomová práce, Praha 1989). Myšlenky, které provázely prvotní německý kolonialismus, jsou kvalitně akceptovány v člancích Woodruffa Smithe (*The Ideology of German Colonialism, 1840–1906*) a Hartmut Pogge Strandmanna (*Domestic Origins of Germany's Colonial Expansion under Bismarck*). Potýkání Britů a Němců ve východní Africe velmi dobře zanalyzoval Emile de Groot v článku (*Great Britain and Germany in Zanzibar: Consul Holmwood's Papers, 1886–1887*). Postoj britské strany, zejména lorda Salisburyho, vůči německé koloniální aktivitě v Africe, je reflektován především v člancích Williama Rogera Louise (*Sir Percy Anderson's Grand African Strategy, 1883–1896*), Davida Gillarda (*Salisbury's African Policy and the Heligoland Offer of 1890*). Svůj význam mají i statě Francise Harryho Hinsleyho (*Bismarck, Salisbury and the Mediterranean Agreements of 1887*), Alexandra Sydney Kanya Forstnera (*French African Policy and the Anglo-French Agreement of 5 August 1890*) a diplomová práce Jaroslava Valkouna (*Egypt pod britským*

patronátem v letech 1882–1899: Příspěvek k dějinám Britského impéria v 19. století, Diplomová práce, Praha 2008), v nichž je kvalitně zanalyzováno mezinárodně-politické dění v období let 1884–1890.

1. Britsko-německé koloniální vztahy v 80. letech 19. století

1. 1. Počátky německé koloniální aktivity ve vztahu k Velké Británii

Vznikem Německého císařství umocnili jeho obyvatelé svou národní touhu po vlastní identitě. Rostoucí sebevědomí Němců se projevovalo zejména na poli zahraniční politiky a zůstávalo jen otázkou času, kdy se připojí ke světové expanzi západních zemí a Ruska. Jako vzor koloniálně a imperialisticky vyspělého státu chápali Němci zejména Velkou Británii.¹ Expanzi a zámořské aktivity Britů sledovali autoři německých spisů velmi pozorně. Knihy vydávané v Německu podávaly sice pozitivní obraz britské koloniální říše, ale nechyběly ani kritické hlasy poukazující na negativní stránku spojenou s držbou zámořských území: na hospodářské exploatování či problematiku potlačování obchodu s otroky. Němci se od tohoto britského vzoru oddělili tím, že poukázali na jeho nedostatky v mimoevropských državách a začali usilovat o založení vlastních kolonií. Nadšencům básnicím o „německém Hong-kongu“ či „německé Indii“ a označujícím ostrov Nová Guinea za potencionální „druhou Jávou“ se však zprvu vysmála řada slavných současníků.² Velká Británie a Německé císařství se nezačaly v oblasti koloniální politiky setkávat až v 80. letech 19. století, protože na ideologickém poli došlo ke konfrontaci mezi oběma státy již mnohem dříve.³

Soupeření mezi Velkou Británií a Německým císařstvím na koloniálním poli se rozehrálo v souvislosti s tak zvaným „závodem o Afriku“.⁴ Zatímco do roku 1875 zabraly evropské státy přibližně 10 % afrického kontinentu, roku 1902 se tento poměr obrátil.⁵ Před vypuknutím první světové války se s výjimkou Etiopie a Libérie nacházel celý světadíl pod tou či onou formou evropské nadvlády. Velké Británii připadla jedna třetina Afriky a na přelomu 19. a 20. století dosáhla takové geografické rozlohy, která neměla v dějinách obdoby. Vlastnila největší obchodní a válečné loďstvo na světě a její postavení na první příčce světové

---

¹ GRAICHEN, G. – GRÜNDER, H., *Deutsche Kolonien: Traum und Trauma*, Berlin 2005, s. 82.

² Například Richard Wagner roku 1848 napsal kriticky ke koloniím: „Nyní chceme loďmi obeplout svět, tu a tam zakládat mladé Německo. Chceme je vytvořit lépe než Španělé, jejichž kolonie připomínají řeznictví i Britové, kteří ze svých držav udělali hokynářství. Kolonie chceme mít německé a příjemné.“ FRÖHLICH, M., *Imperialismus: Deutsche Kolonial- und Weltpolitik 1880–1914*, 2. Aufl., München 1997, s. 23.

³ Tamtéž, s. 22, 24.

⁴ Někteří autoři zabývající se dějinami 19. století označují tento proces jako „rvačka o Afriku“ „zápas o Afriku“ či „rvaní Afriky“ (anglicky „the Scramble for Africa“, německy „Wettlauf um Afrika“), protože africké kmeny nemohly zásadně ovlivnit, jakému státu jejich území připadne a žádný z kmenových náčelníků nebyl přizván na Berlínskou konferenci o Kongu, která se pravidly dělení kontinentu zabývala. Více FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 248.

⁵ BAER, M. – SCHRÖTER, O., *Eine Kopffagd: Deutsche in Ostafrika Spuren kolonialer Herrschaft*, Berlin 2001, s. 29–30.

ekonomiky z ní činily velmi důležitého hráče na poli mezinárodní politiky. Nutno dodat, že takzvaný „Závod o rozdělení Afriky“ charakterizovalo rozumné vyjednávání a vzájemné přizpůsobení evropských diplomatů, a ne jejich těžkopádná střetnutí.⁶

Historikové píšící o koloniálním úsilí Velké Británie či Francie se věnují důvodům značného rozšíření jejich území během „závodu o Afriku“. Badatelé hledají kontinuitu či přímou návaznost mezi nabytím starých a nových mimoevropských držav těchto dvou západních států. Autorům zaměřeným na německé zabírání zámořských území tento problém odpadá, na druhé straně se ale musí zabývat náhlým vstupem Německého císařství na pole koloniální politiky.⁷ Zintenzivnění vydávání německé koloniální literatury začalo zejména po roce 1873, a to v přímé návaznosti na hospodářskou krizi. K aktivnější činnosti vyzývala německá veřejnost velké firmy obchodující se zámořím. Tyto obchodní korporace, vyskytující se v německých přístavních městech, zabírání mimoevropských oblastí příliš nepodporovaly.⁸ Obávaly se totiž roztržky se západními zeměmi, které chápaly kolonie jako svou tradiční sféru vlivu. Britové a Francouzi disponovali v tomto směru lukrativními obchodními oblastmi a z těchto pozic mohli Němce v případě nátlaku snadno vytlačit.⁹

V Německém císařství chyběla koloniální tradice. Z pohledu mezikontinentálního obchodu se navíc německé firmy, vyměňující zboží s ostatními kontinenty, spoléhaly zejména na britské zprostředkování.¹⁰ Sám německý kancléř Otto von Bismarck se nijak netajil negativním postojem vůči eventuálním ziskům v zámoří a po vyhrané válce s Francií odmítl od poražené velmoci přijmout koloniální oblast Kočínčinu.¹¹ Velmi jej potěšilo, když zjistil, že stejný postoj vůči koloniím jako on zastává i náčelník admirálního štábu Leo von Caprivi.¹²

Koloniální území se v německém prostředí od 70. let 19. století klasifikovala ze dvou úhlů pohledu. Do první skupiny patřila zámořská území s ekonomickým potenciálem; tyto

---

⁶ KULHÁNEK, I., *Klopýtání přes budoucnost: Dějiny Evropy od Vídeňského kongresu 1815 do roku 2005*, Praha 2008, s. 47.

⁷ STRANDMANN, H. P. von, *Domestic Origins of Germany's Colonial Expansion under Bismarck*, in: *Past & Present*, No. 42, 1969, s. 140.

⁸ Velcí obchodníci a velké firmy se na koloniální německé panství dívali spíše skepticky. Jejich postoj se začal měnit až ve 2. polovině 90. let 19. století, kdy německá vláda v koloniích nastolila pořádek a jistotu. GRAICHEN – GRÜNDER, s. 86.

⁹ SMITH, W., *The Ideology of German Colonialism, 1840–1906*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 46, No. 4, 1974, s. 646–647.

¹⁰ BAER – SCHRÖTER, s. 29–30.

¹¹ FRÖHLICH, s. 32.

¹² Roku 1883 se Otto von Bismarck zeptal Leo von Capriviho, náčelníka admirálního štábu a v roce 1890 jednoho z nejdůležitějších aktérů při podpisu Helgolandské smlouvy: „Slyšel jsem, že jste také proti koloniím?“ A po jeho přitakání odvětil: „Já také.“ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 90.

kolonie Němci chápali jako přímé zdroje surovin a jako možné odbytiště výrobků mateřské země. Do druhé skupiny řadili propagátoři mimoevropské državy určené především k řešení problému vystěhovalectví, kolonie emigrační.¹³ Rostoucí počet obyvatel v důsledku industrializace vyvolal vlnu vystěhovalectví zejména do Severní Ameriky a zavedl tak podnět k myšlenkám tento odliv Němců organizovat.¹⁴ Německá veřejnost brala s povděkem zejména myšlenku průběžně vystěhovávat sociálně neklidné elementy do kontrolovatelných mimoevropských regionů. Tak by došlo k určitému napodobení Velké Británie, která masově převážela do Austrálie trestance.¹⁵

Německý kancléř si přál dosáhnout takové mezinárodní situace, v níž by všechny státy usilovaly o spojenectví s Německem. Bismarck byl přesvědčen, že Němci by mohli dosáhnout trvalého mírového soužití se svými sousedy, ale pouze pokud by se nezapojili do mimoevropské expanze.¹⁶ Tuto zásadu německý kancléř v roce 1884 na krátký čas opustil. Až dosud diplomaté Německého císařství navazovali na dřívější přátelské vazby s Velkou Británií a celou 1. polovinu roku 1884 postupovali ve shodě se zahraniční politikou Britů. Nyní měli na základě instrukcí německého kancléře ze 4. dubna 1884 požadovat za svou diplomatickou podporu vstřícnější spolupráci v zámořských državách.¹⁷

Britský velvyslanec v Berlíně lord Amthill vyjádřil v dubnu 1884 svůj vděk německé diplomacii za přátelský postoj vůči Velké Británii v egyptské otázce¹⁸ a krátce po něm tak učinil ministr zahraničí lord Granville.¹⁹ Na základě výpovědi britského ministra zahraničí se německé straně dostalo ujištění, že se Britové rozhodli oplatit Bismarckovi stejnou měrou zejména v koloniích, kde hodlali pěstovat dobré vztahy mezi poddanými obou států. Na pozadí právě probíhající londýnské konference o urovnání finančních vztahů v Egyptě,

---

¹³ SMITH, s. 641–642.

¹⁴ O vystěhovalectví jako o jednom z důvodů ideje německé kolonizace více SKŘIVAN, A., *Zur Wirkung der Kolonialidee in Deutschland vor 1871*, in: Prague Papers on the History of International Relations, No. 1, 2011, s. 139–141.

¹⁵ Ve 2. polovině 19. století se veřejně nemluvalo o problémech spojených s převozem britských trestanců do Austrálie. Němci nevěděli o krutém zacházení s vězni či o jejich znásilňování dozorcí, a proto neviděli na trestaneckých koloniích nic špatného. Srov. JUDD, D., *Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Praha 1999, s. 54; GRAICHEN – GRÜNDER, s. 81–82.

¹⁶ FRÖHLICH, s. 21.

¹⁷ Instrukce státního tajemníka zahraničního úřadu hraběte von Hatzfeldta německému velvyslanci v Londýně hraběti Münsterovi, Berlín, 4. dubna 1884, in: LEPSIUS, J. – MENDELSSOHN-BARTHOLDY, A. – THIMME, F., *Die große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, Bd. IV., Nr. 736, Berlin 1922, s. 48.

¹⁸ Tamtéž, s. 48.

¹⁹ Zpráva Münstera kancléři Bismarckovi, Londýn, 29. dubna 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 737, s. 49.

svolané na 22. dubna 1884, chtěl lord Granville od Němců ujištění, že se jejich diplomatická podpora neodchýlí jiným směrem.²⁰

Německý kancléř se sporů o zámořská teritoria účastnil jen potud, pokud mohl z nestranné pozice co nejvíce ovládat mezinárodní hru evropských mocností, která s držením mimoevropských pozic souvisela. Předpokládal, že čím více by se ostatní evropské státy angažovaly v zámoří, tím pravděpodobněji by odvrátily svou pozornost od záležitostí střední Evropy.²¹ Bismarck na jedné straně hrál hru „s pěti koulemi“, na druhé straně neposkytoval diplomatickou sílu své země bez protislužby. Německý velvyslanec v Londýně hrabě Münster měl na základě kancléřových instrukcí sdělit lordu Granvillovi, že Němci zostřili své stanovisko. Nadále byli připraveni pokračovat ve spolupráci s Brity, ale pouze za předpokladu, když by Velká Británie nabídla obyvatelům Německého císařství větší obchodní možnosti v Africe a jižním Pacifiku. Zároveň měl německý ministr zahraničí zažádat v případě dobře probíhajících vyjednávání o ostrov Helgoland v Severním moři. Sloužil by jako ochranný bod proti útokům na ústí Labe a jeho postoupení Němcům by velmi dobře zapůsobilo na chápání Velké Británie německou veřejností. Za tuto územní oběť by podle vyjádření kancléře Velká Británie získala podporu Německého císařství proti Rusku a Francii.²²

Přenechání ostrova Helgolandu probírali Britové a Němci poprvé už v zimě na přelomu let 1883–1884. Münster tehdy ministru pro kolonie Velké Británie lordu Derbymu sdělil, že ostrov získal na důležitosti. Podle jeho tvrzení se jednalo o důležitý bod pro výstavbu kanálu mezi Severním a Baltským mořem, a strategický význam měl i jakožto předpolí k severoněmeckému pobřeží. Od počátku si němečtí diplomaté při jednáních o Helgolandu počínali, jako by měli na ostrově nepatrný zájem – a hledali správný okamžik, kdy o možnosti jeho postoupení promluvit. Nejlépe tedy ve chvíli, kdy by Velká Británie akutně potřebovala diplomatickou podporu císařství. Münster zamýšlel v květnu poukázat na fakt, že předáním Helgolandu by si Britové zajistili na dlouhou dobu vděčnost německého veřejného mínění.²³ Jednání o postoupení ostrova Německému císařství však odporovala politice německého kancléře v případě jeho vztahu k Francii. V letech 1884–1885 totiž podporoval Francouze v jejich koloniálním počínání, aby je zapojil do konkurenčního boje

---

²⁰ Tamtéž, s. 49.

²¹ FRÖHLICH, s. 22.

²² Instrukce kancléře Bismarcka Münsterovi, Berlín, 5. května 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 738, s. 51, 53.

²³ Zpráva Münstera kancléři Bismarckovi, Londýn, 8. května 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 739, s. 53–54.

s ostatními velmocemi o teritoria v zámoří, a tím odvrátil jejich pozornost od ztráty Alsaska-Lotrinska.²⁴

Německý kancléř v polovině května 1884 zadal Münsterovi instrukci, aby v případě jednání o ostrově Helgolandu zdůraznil nutnost stvrdit vzájemnou spolupráci v koloniích a Egyptě. Postoupení ostrova by totiž vedlo k ochlazení vztahů s Francií, tedy k bližší spolupráci Německého císařství s Velkou Británií.²⁵ Telegram říšského kancléře německému velvyslanci z 25. května však ukončil debatu o možnosti žádat ostrov v Severním moři. Münster jej již neměl v rámci diplomatických rozhovorů zmiňovat.²⁶ Německé císařství se odklonilo od britské politiky; tento rozkol zapříčinila arogance Britů. Britové totiž, ačkoli při každé sebemenší příležitosti ujišťovali německou stranu o svém kladném vztahu, nikdy nepřevedli slova ve skutky a nepodpořili Němce v koloniální otázce.²⁷

Německá vláda se v listopadu a prosinci 1883 dvakrát dotazovala Britů, na jakém základě jsou založeny jejich nároky na jihozápadní africké pobřeží a zejména na záliv Angra Pequeña. Na tomto území totiž působili němečtí obchodníci a Bismarck je zamýšlel postavit pod říšskou ochranu. Na odpověď od Britů čekal německý kancléř šest měsíců, a když se jí nedočkal, přijal 24. dubna 1884 území zabrané brémským obchodníkem s tabákem Adolfem Lüderitzem pod německou ochranu.²⁸ Dne 19. května britský politik lord Sidmouth sdělil veřejnosti, že Britové chápali území Angra Pequeña jako svou výlučnou doménu bez cizího vlivu, a začátkem června vyjádřila kapská vláda na pobřeží nárok. Prohlášením ze 4. června německý kancléř odmítl uznat vliv Kapska nebo Británie při pobřeží jihozápadní Afriky a trval na německém protektorátu.²⁹ Od tohoto okamžiku se oficiálně změnil postoj Německého císařství k Velké Británii. Bismarck dokonce v případě britského zpochybňování německých nároků na záliv Angra Pequeña hovořil o urážce národní cti.³⁰ Britové uštědřili německé veřejnosti a kancléři samotnému v otázce zabírání regionů v jihozápadní Africe urážku, neboť s Němci jednali arogantně. Kancléř nesl jakékoli ponížení ze strany Velké Británie velmi těžce.³¹

---

²⁴ OLIVER, R. – ATMORE, A., *Africa since 1800*, Cambridge 1995.

²⁵ Instrukce kancléře Bismarcka Münsterovi, Berlín, 11. května 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 740, s. 55.

²⁶ Telegram kancléře Bismarcka Münsterovi, Friedrichsruh, 25. května 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 741, s. 56.

²⁷ SHILLINGTON, K., *History of Africa*, London 1993, s. 329.

²⁸ Adolf Lüderitz zemřel na území, které pomohl připojit k císařství 24. října 1886 Více FRÖHLICH, s. 36.

²⁹ SKŘIVAN, A., *Německé koloniální zábohy v Africe v letech 1884–1885*, Praha 1991, s. 54–55.

³⁰ Zpráva kancléře Bismarcka Münsterovi, Friedrichsruh, 1. července 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 743, s. 59, 61.

³¹ SANDERSON, G. N., *The European Partition of Africa: Origins and Dynamics*, in: OLIVER, R. – SANDERSON, G. N., *The Cambridge History of Africa: 1870–1905*, Vol. 6, Cambridge 1985, s. 138.

Britský ministr zahraničí lord Granville k vyhlášení německé ochrany nad pruhem pobřeží v jihozápadní Africe podotkl, že nic nenamítá proti kolonialismu Německého císařství. Z jeho projevu ale vyplývalo, že jej počátek zámořské aktivity středoevropského státu velice překvapil. Požádal německého kancléře, aby na území pobřeží jihozápadní Afriky nevyvíjel žádnou iniciativu, dokud se britská a německá strana nadále nedohodnou na tom, kdo má na tento prostor nárok.³² Bismarck ale jednal energicky i nadále a území při pobřeží jihozápadní Afriky zůstalo pod německým vlivem. Otázkou přitom zůstává, proč se německý kancléř do „koloniálního švindlu“, jak celou věc nazýval, i přes značná rizika zapojil.³³ Bereme-li Bismarckovu angažovanost v koloniální otázce z vnitropolitického hlediska, potřeboval pro volby roku 1884 podporu těch stran, které se k získání zámořských území stavěly kladně. Sociální demokraté a leví liberálové smýšleli spíše protikoloniálně.³⁴ Záborem afrických území oslabil německý kancléř pozici Velké Británie na „černém kontinentu“. Mohl tím demonstrovat svůj nepřátelský postoj vůči liberálnímu a probritsky smýšlejícímu korunnímu princovi Fridrichovi, jehož manželkou byla dcera královny Viktorie.³⁵

Nový zahraniční kurz německé politiky se projevil již v polovině června 1884. Německý vyslanec Herbert von Bismarck sdělil lordu Granvillovi, že by Velká Británie měla změnit svá stanoviska v zálivu Angra Pequena a na ostrovech Fidži. Kdyby zde nadále stěžovala koloniální situaci Německého císařství, nedostalo by se jí nadále německé podpory v mezinárodních otázkách, zejména v egyptských záležitostech. S touto ostrou reakcí německé strany Britové nepočítali, přesto lord Granville německému vyslanci doporučil, aby si ohledně koloniální otázky promluvil ještě s ministrem pro Indii lordem Kimberleyem a ministrem pro kolonie lordem Derbyem.³⁶ Arogantní jednání utužilo německo-francouzské sbližení. Otto von Bismarck začal aktivněji podporovat Francii v záboru afrických území, načež britský ministr zahraničí lord Granville vyjádřil znepokojení nad společným německo-francouzským postupem v Egyptě a západní Africe. Obával se, že podobné stanovisko by

---

³² Zpráva Münsteru kancléři Bismarckovi, Londýn, 7. června 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 744, s. 63–64.

³³ LOEWENSTEIN, B., *Otto von Bismarck*, Praha 1968, s. 35.

³⁴ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 88–89.

³⁵ Němečtí autoři pojednávající o koloniální problematice často píší o Bismarckově úmyslu zabrat zámořská území, aby Německé císařství posléze mohlo používat kolonie jako prostředek k přivábení Velké Británie do Trojspolku. Toto tvrzení ale není možné s jistotou ověřit, stejně jako nemůžeme odpovědět na otázku, zda by vznikla německá koloniální říše dříve, byla-li by německá otázka vyřešena již roku 1848. Srov. FRÖHLICH, s. 20, 34; GILLARD, D. R., *Salisbury's African Policy and the Heligoland Offer of 1890*, in: *The English Historical Review*, Vol. 75, No. 297, 1960, s. 632.

³⁶ Zpráva německého vyslance v Haagu hraběte Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 16. června 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 745, s. 64–66.

mohly oba státy zaujmout i v Africe východní.³⁷ Východní část kontinentu totiž představovala pro Brity velmi důležitý prostor. Nejen proto, že při jejím pobřeží hodlali vybudovat síť opěrných bodů pro podporu námořní cesty do Indie, ale nalézá se zde i Nil se svým úrodným povodím a přístupem k Egyptu.³⁸

Sbližení Německého císařství s Francií v 80. letech 19. století mělo za důsledek, že se kancléři naskytly velmi příhodné podmínky pro získání zámořských území.³⁹ Bismarck mistrně využil závislosti Velké Británie na Německém císařství v případě egyptských záležitostí. Lord Granville potřeboval od 28. června diplomatickou podporu Německa, kdy se v Londýně začala konat finanční konference o Egyptě. Proto slíbil promluvit se svými kolegy o koloniálních problémech a sdělit Herbertu von Bismarckovi své stanovisko. Zatím jen podotkl, že podle jeho názoru by Němci mohli být mnohem lepšími koloniálními sousedy než Francouzi, kteří na obsazeném území vybírali od ostatních evropských velmocí příliš vysoké clo. Pokud by měl tedy německý kancléř v plánu brát africká území pod německou ochranu, mohl tak dle libosti činit v dosud Evropany nedotknutých oblastech. Lord Granville ještě podotkl, že by Bismarck neměl v žádném případě vrážet klín mezi dvě britská území, v tomto případě Velrybí zátoku a Kapsko.⁴⁰ Skutečností zůstalo, že vlastní německé anexe prováděl německý kancléř na území, na němž překážel spíše Britům než Francouzům.⁴¹

Pruh pobřeží v jihozápadní Africe považoval britský ministr zahraničí za sféru vlivu Velké Británie. Britové předpokládali, jak Granville argumentoval, že se Němci spokojí pouze s obchodním využíváním území, ale nepočítal s vyhlášením německé suverenity v oblasti zabrané obchodníkem Adolfem Lüderitzem.⁴² Za podporu britských nároků v Egyptě nakonec Velká Británie uznala nároky Francie, belgického krále Leopolda v oblasti Konga a přistoupila na německé anexe v Africe. Jednotu britských jihoafrických pobřežních regionů

---

³⁷ Zpráva mladého botanika Henryho Johnstona pozitivně informovala o oblasti Kilimandžára. Území podle jeho zprávy slibovalo možnost vytvořit obchodní stezku. Blíže viz DENNY, A. – GALLAGHER, J. – ROBINSON, R., *Africa and the Victorians: The Climax of Imperialism in the Dark Continent*, New York, 1961, s. 189.

³⁸ Tamtéž, s. 191, 193.

³⁹ Více o koloniálních zábořech Německé říše: BÜTTNER, K., *Die Anfänge der deutschen Kolonialpolitik in Ostafrika: Eine kritische Untersuchung an Hand unveröffentlichter Quellen*, Berlin 1959; v podrobnějších souvislostech pak LÄNGIN, B., *Die deutschen Kolonien: Schauplätze und Schicksale 1884–1918*, Hamburg 2005.

⁴⁰ Zpráva Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 16. června 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 745, s. 67.

⁴¹ OLIVER – ATMORE, s. 107.

⁴² Zpráva Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 17. června 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 746, s. 69.

přetla kolonie Německá jihozápadní Afrika a državy Německého císařství, Togo a Kamerun, vznikly na místech dominantního britského obchodního vlivu.⁴³

Koloniální ústupky ze strany Velké Británie usnadnilo roku 1884 zaměření britské veřejnosti na problémy v Súdánu, Afghánistánu a Irsku.⁴⁴ Britové se tehdy nezabývali příliš děním v západní Africe a neměli zájem vyvolávat třenice kvůli německým oblastem na „černém kontinentu“. Lord Granville se proto nechal slyšet, že Londýn není v pozici, kdy by Němcům mohl diktovat podmínky. Až na Velrybí zátoku připadla požadovaná africká území Německému císařství.⁴⁵ Tento ústup neznamenal uklidnění diplomatických vztahů mezi oběma státy. Britové se nadále chovali vůči Němcům v mimoevropských oblastech arogantně a přezíravě. Britský velvyslanec v Berlíně lord Ampthill se dokonce snažil klást podmínky, za jakých by Velká Británie byla ochotna umožnit rozšiřování německého území v jihozápadní Africe. Německý kancléř však jakékoli další spekulace týkající se této německé africké državy odmítl.⁴⁶

1. 2. Německá východní Afrika⁴⁷

Pravidla pro obsazování dosud nezabraných afrických území až do poloviny 80. let 19. století nikdo přesně nestanovil. Proto svolal německý kancléř Otto von Bismarck na dny 15. listopadu 1884 až 26. února 1885 do hlavního města Německého císařství konferenci o Africe, známou především pod názvem Berlínská konference o Kongu.⁴⁸ Konala se na pozadí egyptské krize.⁴⁹ Výsledné články konference ustanovovaly, aby velmoc území

---

⁴³ OLIVER – ATMORE, s. 107.

⁴⁴ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 177–178.

⁴⁵ Celkovou koloniální situaci podle mého názoru velmi dobře vystihuje dobová anglická věta: „*Británie má kolonisty i kolonie, Německo kolonisty, ale ne kolonie, a Francie kolonie, ale ne kolonisty.*“ FRÖHLICH, s. 37–39.

⁴⁶ Zpráva Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. června 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 747, s. 72.

⁴⁷ Založení kolonie Německá východní Afrika analyzuji v samostatné kapitole, protože Helgolandská smlouva se týká především této oblasti. Navíc došlo právě zde na přelomu let 1884–1885 k užším britsko-německým koloniálním kontaktům.

⁴⁸ FERGUSON, s. 259.

⁴⁹ Po roce 1869, kdy došlo k otevření Suezského průplavu, se Britové stále více angažovali v egyptském prostoru. Postupem času si vytvořili v Egyptě výsadní postavení na úkor Francouzů, jejichž vláda se v klíčovém roce 1882 kvůli vnitřním rozporům dostala mimo hru o průplav. Koncem léta zmiňovaného roku, poté, co britské expediční síly pod vedením Josepha Garneta Wolseleyho porazily egyptské jednotky v bitvě u Tal-al-Kabíru, potvrdili Britové kontrolu této strategicky důležité vodní cesty. Aby Velká Británie udržela v Egyptě své dominantní postavení, ovlivňovala stále více chod vnitřních záležitostí Súdánu, Adenu, Bahrajnu, Maskatu a Ománu. Tím uvedla do chodu zájem ostatních evropských států o dosud neobsazená místa na ostatních kontinentech, zejména pak o Afriku. V letech 1884–1885 nastala jedna z britsko-francouzských krizí. Více o tomto tématu VALKOUN, J., *The British Foreign Policy and Egypt in the 1880s*, in: *Öt kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei*, No. 1, Budapest 2012, s. 107–126.

získané v Africe spravovala a kontrolovala, jinak by tyto državy na „černém kontinentu“ ostatní státy nemusely mezinárodně uznat.⁵⁰ Tak s definitivní platností skončila britská idea ve formální impérium a vystřídala ji přímá držba území. Cesta k získání zámořských držav se otevřela všem evropským státům a pozadu nechtělo zůstat ani Německo.⁵¹

Koloniální společnost v Německém císařství se formovala postupem času, stála mimo politický boj stran, měla národní a nadstranický charakter. Od roku 1882 její smýšlení oficiálně reprezentoval Německý koloniální spolek (*Der Deutsche Kolonialverein*) založený ve Frankfurtu nad Mohanem, který si vytkl za cíl šíření a popularizování koloniální myšlenky u veřejnosti, což se mu bezpochyby dařilo, neboť roku 1884 měl již 9000 členů. V praktické rovině ale Německý koloniální spolek příliš nepokročil. Úspěšnou se stala až Společnost pro německou kolonizaci (*Gesellschaft für deutsche Kolonisation*), založená Carlem Petersem.⁵² Na rozdíl od Německého koloniálního spolku znamenalo založení Společnosti pro německou kolonizaci snahu převést myšlenky do reálné podoby a přímo se pokusit zabrat vybrané zahraniční území. Tuto společnost bychom mohli označit jako nacionálně-rasistickou, v níž měli hlavní zastoupení zejména živnostenská podnikatelé, důstojníci, úředníci a malí a střední obchodníci.⁵³

Carl Peters představoval, na rozdíl od Bismarcka, jednoznačného zastávce koloniální politiky. Neřídil se myšlenkami německých autorů, nepovažoval vůbec za podstatné řešit vystěhovalectví Němců, vyvážet německou kulturu, bojovat osidlováním mimoevropských oblastí proti sociálnímu živlu v říši či prostřednictvím misí šířit křesťanství.⁵⁴ Carl Peters si vybral za nejdůležitější cíl, kterému hodlal podříditi naprosto vše obsadit jakýmkoli

---

⁵⁰ Účastníci konference se v případě záborů půdy v Africe zavázali především: 1) chránit domorodé kmeny a starat se o zlepšení jejich mravních a materiálních podmínek a pomáhat při potlačování otroctví, zejména obchodu s otroky, 2) bez rozdílu víry či národa napomáhat v činnosti všem náboženským, vědeckým či charitativním institucím či podnikům, 3) ochraňovat křesťanské misionáře, vědce a výzkumníky se svým doprovodem, majetkem a sbírkami a 4) zaručit náboženskou svobodu jak domorodcům, tak příslušníkům evropských států i ostatních zemí. FERGUSON, s. 259.

⁵¹ FRÖHLICH, s. 34–35.

⁵² Carl Peters (1856–1918) byl německý cestovatel, publicista a koloniální politik. Absolvoval univerzitní vzdělání a roku 1879 promoval u Arthura Schopenhauera. Poté přijal pozvání svého majetného strýčka v Londýně, kde často v takzvaných lepších kruzích trávil čas. Nabytí rasového dojmu nadřazenosti nad neevropskými národy a po svém návratu do říše se zasazoval o vznik koloniálních společností. V letech 1891–1893 zastával funkci komisaře v Německé východní Africe, kterou roku 1884 pomohl založit. V období Hitlerovy třetí říše byl vyzdvihován jako pravý nositel árijské rasy. Soudobou německou historiografií je vnímán negativně jako povrchní utlačovatel vynikající brutalitou na domorodém obyvatelstvu. Srov. BAER – SCHRÖTER, s. 24; LÄNGIN, s. 154–161.

⁵³ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 84.

⁵⁴ BAER – SCHRÖTER, s. 25–26.

prostředky co možná největší území a vytvořit z něj posléze zdroj hospodářského zisku. V tomto ohledu představoval „novodobého conquistadora“.⁵⁵

Členové Společnosti pro německou kolonizaci nejprve zvažovali, v jaké části světa by mohli provést zábor území. Postupně zaměřili svůj zájem na Jižní, popřípadě střední Ameriku, Rhodésii, severní Afriku nebo oblasti kolem portugalské Angoly, ale pokaždé se stejným výsledkem. Vždy jim zahraniční úřad sídlící ve Wilhelmstraße 75/76 plán odmítl, neboť se obával možného zájmového konfliktu s Velkou Británií.⁵⁶ Britsko-německé koloniální rozepře mezitím pokračovaly a zapříčinily rezervovanější a chladnější postoj Německa vůči Velké Británii na londýnské konferenci o Egyptě, která se 2. srpna bez výsledku rozešla.⁵⁷ Podle Bismarckových instrukcí měl zástupce Německého císařství na londýnské konferenci, hrabě Münster, dokonce vůči Britům postupovat ještě podstatně tvrději. Britové si měli co nejdříve uvědomit, že jejich odmítavý vztah vůči Němcům v koloniích by vedl k pevnějšímu připoutání Francie a Německého císařství.⁵⁸ Další instrukce německé vlády ze srpna roku 1884 diplomatům působícím v hlavních evropských metropolích vykazovaly ještě ostřejší charakter. Pokud by Velká Británie neuznala protest Německého císařství vůči kapské vládě, která si nárokovala území zabrané Adolfem Lüderitzem, mělo dojít k plnému rozchodu s Brity na diplomatickém poli a dalšímu přiblížení k Francii.⁵⁹

Carl Peters, vedoucí německé expedice, která byla zorganizována za účelem získat pro Německé císařství některé zámořské území, nakonec rozhodl vést výzkumnou skupinu do oblasti východní Afriky. Tato část kontinentu spadala do zájmové, ale nikoli přímé sféry vlivu Velké Británie. Německá vláda proto otevřeně expedici nepodpořila, aby nezavdala příčinu

---

⁵⁵ SKŘIVAN, A., *Počátky německé koloniální aktivity ve východní Africe (1. část)*, in: Historický obzor, roč. 5, č. 11, 1994, s. 243.

⁵⁶ BAER – SCHRÖTER, s. 27.

⁵⁷ Po roce 1883 se Egyptu nedařilo plnit mezinárodní finanční závazky podle Zákona o likvidaci z roku 1880. Mezinárodní jednání v Londýně o tomto problému ve dnech 28. června až 2. srpna 1884 ztroskotala. Tyto záležitosti zatěžovaly britsko-francouzské vztahy až do podepsání londýnské konvence z 18. března 1885, kdy se egyptské straně podařilo získat mezinárodní půjčku a menší dvouroční snížení úroků dosavadních dluhů. V případě, že by se Egypt nestal solventním do konce roku 1887, měl následovat zákrok vyšetřovací komise se zahraniční účastí. V tom případě by pro Velkou Británii vyvstala i hrozba francouzské intervence. Britové finanční situaci Egypta stihli do roku 1888 stabilizovat, přesto rivalita Francie a Velké Británie v egyptské otázce zatěžovala diplomatické vztahy obou států až do roku 1904. VALKOUN, J., *Egypt pod britským patronátem v letech 1882–1899: Příspěvek k dějinám Britského impéria v 19. století*, Diplomová práce, Praha 2008, s. 43–55.

⁵⁸ Instrukce kancléře Bismarcka Münsterovi, Varzin, 12. srpna 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 749, s. 77–78.

⁵⁹ Záznam tajného vládního rady hraběte Wilhelma von Bismarcka, Varzin, 23. srpna 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 750, s. 78–79.

k dalším rozepřím s Brity.⁶⁰ Lord Granville se přitom snažil neshody mezi oběma stranami vyrovnat a ještě v polovině srpna roku 1884 se ptal na příčiny německého rozladění vůči Velké Británii.⁶¹ Argumentace německého kancléře, která se týkala důvodů rozchodu s Velkou Británií, vykazovala stále stejná věcná a srozumitelná fakta. Poukazoval především na fakt, že v Německém císařství se veřejné mínění již několik let zaměřovalo na zámořská území a koloniální dobrodružství, přesto se z britské strany, navzdory trvalému ujišťování o přátelství, nedostalo Německému císařství podpory. Na místo toho museli němečtí diplomaté šest měsíců bezvysledně čekat na odpověď Britů ohledně vymezení sfér vlivu v jihozápadní Africe.⁶² Bismarck ale nikdy neopomněl dodat důležitý fakt: zpozorovali-li by Němci, že vůči nim Velká Británie zaujala na koloniálním poli přátelské stanovisko a jednala s nimi jako s rovnocennými partnery, nepanovalo by již nadále nedorozumění mezi oběma státy.⁶³

Německá vláda se distancovala od expedice vedené do prostoru Usagara, jak se tehdy území nacházející se dnes v oblasti Tanzanie jmenovalo. Carlu Petersovi dal zahraniční úřad jasně najevo, aby si v případě zaboru území nebyl jist podporou německé vlády. Na druhé straně Bismarck ochranu získaných regionů za určitých okolností přímo nezamítl. Německý kancléř nadále nerušeně pokračoval ve svém zahraničně-politickém kurzu a mohl se v závislosti na událostech rozhodnout, zda Petersem zabrané území pod německou ochranu přijme či nikoli. Pozornost diplomatických kruhů Německého císařství a Velké Británie zatím nebyla upřena na východoafrický prostor, ale na sféry vlivu v jihozápadní Africe.⁶⁴ Britská vláda se v nótě z 22. září 1884 zavázala uznávat vliv Němců v jihozápadní části kontinentu při těch částech pobřeží a ve vnitrozemí, které nepatřily ani pod kapskou kolonii ani pod britskou správu. Německá diplomacie dávala i přes toto urovnání najevo, že stále cítí křivdu za arogantní chování Britů a jejich neochotu uznat německé nároky na záliv Angra Pequeña. Britský ministr obchodu Joe Chamberlain se nesrovnalosti mezi oběma státy pokusil urovnat a snažil se povzbudit Němce v provozování koloniální politiky. Řekl dokonce, že pokud by

---

⁶⁰ BAER – SCHRÖTER, s. 27.

⁶¹ Zpráva britského ministra zahraničí lorda Granville Herbertu von Bismarckovi, Londýn, 20. srpna 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 751, s. 79–80.

⁶² Zpráva Herberta von Bismarcka Granvilovi, Königstein im Taunus, 30. srpna 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 752, s. 80.

⁶³ Tamtéž, s. 81–82.

⁶⁴ MERITT, H. P., *Bismarck and the German Interest in East Africa 1884–1885*, in: *The Historical Journal*, Vol. 21, No. 1, 1978, s. 103.

území obsazená Německým císařstvím měla sloužit středoevropskému i světovému obchodu, plynul by z toho zisk i Velké Británii.⁶⁵

Německá diplomacie zaujala vůči Velké Británii stanovisko, které neměnila až do konce roku 1884. Podle něho si dosud lord Granville přátelství s Německým císařstvím příliš necenil a stavěl je na úroveň Dánska nebo Řecka. Kritika Herberta von Bismarcka se vytrvale snažela na váhavost, slabost a nerozhodnost politiky Velké Británie. Řekl, že Němci se přidružili k Francii, aby Britové zjistili, že považovali Německé císařství za slabší stát, než ve skutečnosti byl.⁶⁶ V rozmluvě s lordem Hartingtonem si přímo stěžoval na jednání lorda Derbyho.⁶⁷ Situaci navíc zkomplikoval Carl Peters, který mezitím zahájil svou činnost ve východní Africe. Po přistání jím vedené expedice u pobřeží vykazoval postup účastníků této výpravy vždy stejné znaky. Nejprve uvařili místnímu náčelníkovi grog a poté jej donutili podepsat smlouvu, v níž se domorodci mimo jiné uvázali, že Německé císařství mělo výhradní a neomezené právo využívat doly, řeky a lesy, že disponovalo právem uvalit cla, zvyšovat daně, zřídit soudnictví a samosprávu a vše přitom stíhat ozbrojenou mocí.⁶⁸ Od 23. listopadu do 17. prosince 1884 nechal Carl Peters podepsat celkem 12 smluv stejného znění s náčelníky kmenů Uzigua, Ukami, Nguru a Usagara.⁶⁹ Tímto způsobem sice na jedné straně získal území o rozloze 140 000 km² západně od Dár es-Salámu a mohl tvrdit, že položil základy „německé Indie“ ve východní Africe, na druhé straně narazil po svém návratu do říše na neoblomnost německých právníků.⁷⁰

Posuzovatelé oprávněnosti smluv, které Carl Peters uzavřel, tvrdili, že nemohl během pouhého měsíce navštívit tak velké území. A protože jednal jen s náčelníky usídlenými na karavanní cestě, patřila mu podle nich vlastně jen oblast získaná podél této trasy. Právníci rovněž potvrzovali neplatnost podpisů náčelníků na smlouvách, protože text byl v němčině a náčelníci neovládali jiný, než svůj domorodý jazyk.⁷¹ Na aktivitu Petersovy expedice

---

⁶⁵ Britský ministr si v rámci rozhovoru s Herbertem von Bismarckem postěžoval na kolonie Francouzů, jejichž mateřská země se podle jeho názoru chovala násilnický a vylučovala vliv jiného státu z území, které obsadila, a Portugalců, kteří vysávali území a podváděli domorodce. Blíže viz Vlastnoruční záznam Herberta von Bismarcka, Mar Lodge, 24. září 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 753, s. 84.

⁶⁶ Vlastnoruční záznam Herberta von Bismarcka, Paříž, 5. října 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 755, s. 89, 91.

⁶⁷ Lord Derby za zády Německého císařství v červenci roku 1884 jednal s kapskou vládou o potřebě zabránění pruhu pobřeží, i přes vyhlášení německé ochrany v oblasti. Více Soukromý dopis Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Dupplin Castle, 1. října 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 754, s. 87.

⁶⁸ BAER – SCHRÖTER, s. 27.

⁶⁹ MERITT, s. 104.

⁷⁰ Otto von Bismarck označil smlouvy po Petersově návratu do vlasti za papíry s negerskými křížky a ani Herberta von Bismarcka nenadchly dobrodružovy akce, protože zbytečně narušovaly jednání Berlínské konference o Kongu. LÄNGIN, s. 157.

⁷¹ BAER – SCHRÖTER, s. 29.

v oblasti východní Afriky reagovali Britové. Stěžovali si na počínání Němců v tomto prostoru, který podle jejich názoru patřil do jejich sféry vlivu. Ale ne všichni obyvatelé Velké Británie viděli spolupráci s Německým císařstvím jako problém.⁷² Na základě dlouhodobějšího pozorování rozdělil německý kancléř britské diplomaty do dvou skupin. Do první zařadil lorda Granvilla, který si přál dobré vztahy s Německem, a jeho spolupráci v Egyptě na právě probíhající Berlínské konferenci o Kongu a jinde. Do druhé skupiny spadal lord Derby, který se choval nepřátelsky vůči Německému císařství. Agenti a úředníci jím vedeného ministerstva pro kolonie škodili německým zájmům. Němce se snažili předběhnout zejména v Kamerunu, kde urychleně uzavírali smlouvy s původním obyvatelstvem, a na Samoï, kde rušili přátelské vazby Němců s domorodci.⁷³

Londýnské noviny *The Times* už v polovině listopadu 1884 označily počínání německé vlády a jednání Gerharda Rohlfsa, kterého říšský kancléř jmenoval generálním konzulem na ostrově Zanzibar, za podobné činnosti říšského komisaře Gustava Nachtigala v Togu a Kamerunu a Adolfa Lüderitze v Namibii.⁷⁴ Zneklidnění aktivitou Carla Peterse, který jednal nezávisle na německé vládě, chtěli Britové v polovině ledna 1885 od Němců prohlášení, jímž by Německé císařství potvrdilo hlavní britský vliv ve východní Africe. Bismarck v této době jednal s Brity úplně stejně, jako se oni zachovali v případě potvrzení německých nároků na Angra Pequeña: na požadavek potvrzení jejich dominance ve východní Africe jim nedal odpověď.⁷⁵ Na konci ledna 1885 německý kancléř ujistil lorda Granvilla, že nepřátelské chování Německého císařství vůči Velké Británii zapříčinila britská protiněmecká koloniální politika na Nové Guineji a v Africe, a že původem této averze nebylo, jak se domnívala britská diplomacie, chování Britů v Egyptě.⁷⁶ Egypt podle Bismarckova výkladu plnil svou roli pouze jako diplomatický prostředek k nabytí mimoevropských držav. Německý kancléř v této souvislosti poukázal na nutnost získat zámořská území a podílet se aktivně na kolonizování planety kvůli veřejnému mínění a pevnosti vnitropolitické situace Německého císařství.⁷⁷

Bismarck zkoumal, jak se k možnosti získání východoafrických držav pro Německé císařství stavěli v Paříži, Londýně a Washingtonu. Po Carlu Petersovi chtěl přesnější informace ohledně zabraného území. Když Bismarck v polovině února od úředníků ze

---

⁷² MERITT, s. 111.

⁷³ Instrukce kancléře Bismarcka Münsterovi, Berlín, 5. prosince 1884, in: GP, Bd. IV., Nr. 756, s. 92.

⁷⁴ SKŘIVAN, *Počátky... (1. část)*, s. 243.

⁷⁵ MERITT, s. 111.

⁷⁶ Zpráva kancléře Bismarcka Münsterovi, Berlín, 24. ledna 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 757, s. 94.

⁷⁷ Instrukce kancléře Bismarcka Münsterovi, Berlín, 25. ledna 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 758, s. 97.

zahraničního úřadu obdržel memorandum shrnující korespondenci mezi Společností pro německou kolonizaci a zahraničním úřadem, vzal zmiňované území ve východní Africe 27. února 1885 pod ochranu. V tomto případě byla patrná značná nesouvislost mezi krokem, jímž německý kancléř zabral oblast dnešní Tanzanie o rozloze 60 000 mil², a ostatními předcházejícími činy, jimiž získával kolonie v Africe a jižním Pacifiku. Oficiální plán uzmout Kamerun, Togo a Německou jihozápadní Afriku zrealizoval již koncem srpna roku 1884, ale území budoucí Německé východní Afriky se v tomto směru poněkud vymykalo, neboť jeho zábor kancléř schválil až v roce 1885.⁷⁸ Zarážející byla i skutečnost, že si Velká Británie nechala toto území vzít, protože na jeho držbě měla svůj zájem. Za prvé oblast plnila strategicky důležitou roli kvůli přístupu do Indie. Po ztrátě Madagaskaru, který připadl Francii, potřebovali Britové co nejvíce záchytných bodů na východoafrickém pobřeží pro lodní dopravu do „perly Britského impéria“. Za druhé měli Britové dlouhodobý plán obsadit východní Afriku a propojit v těchto regionech kontinent od severu k jihu.⁷⁹

Německý kancléř dal v prosinci 1884 a v lednu 1885 několikrát jasně najevo, že Velkou Británii v egyptské otázce podpoří pouze v případě, budou-li akceptovány některé německé požadavky v Africe a na Nové Guineji. A ať už tomu bylo s Bismarckovými důvody pro zabránění území východní Afriky jakkoli, mohl tyto africké državy s uznanou německou ochranou od roku 1885 kdykoli použít v diplomatické rovině, aby vyvolal třenice s Velkou Británií. Historikové popisující období záboru teritoria ve východní Africe Carlem Petersem se ptají na důvody, proč Otto von Bismarck vzal zábory pod německou ochranu, i když se dostal do rozporu se zájmy Velké Británie. Chtěl snad zapříčinit krizi ve vládě Williama Gladstona nebo podkopat na poli domácí politiky pozici liberálního korunního prince Fridricha? Nebo šlo pouze o vedlejší produkt politiky smířlivého postupu mezi Francií a Německem, jak se domníval historik Alan John Taylor?⁸⁰ Nezanedbatelný vliv na koloniální otázku měl jistě také Heinrich von Kusserow, osobní poradce říšského kancléře v otázkách obsazování zámořských území. Nedal tedy říšský kancléř na jedno z doporučení Heinricha von Kusserowa a nesnažil se o nezávislý přístup do střední Afriky? Již od dob Livingstoneových objevných cest považovali odborníci na koloniální otázku oblast střední Afriky za potenciální zdroj velkého veřejného zisku. Ostatně, v lednu 1885 Otto von

---

⁷⁸ MERITT, s. 97, 105.

⁷⁹ OLIVER – ATMORE, s. 107.

⁸⁰ MERITT, s. 98, 107, 114, 116.

Bismarck označil dosavadní německé državy v Africe sice za ekonomicky nehodnotné, nicméně důležité pro spojení s nitrem „černého kontinentu“.⁸¹

Konec února 1885 znamenal obrat britské politiky a už 2. března změnu oznámil také Otto von Bismarck. Prohlásil v říšském sněmu, že se postoj Německého císařství přeorientoval na snahu docílit klidné a přátelské spolupráce s Velkou Británií, a to nejen v koloniální otázce. Dne 4. března odjel Herbert von Bismarck do Londýna, aby odstranil britsko-německé neshody a dosáhl vyrovnání na poli zahraniční politiky. V následujících dnech jednal s předními zástupci britské zahraniční politiky: lordem Granvillem, britským premiérem Williamem Gladstonem, ministrem války lordem Hartingtonem a ministrem obchodu Joe Chamberlainem. V přátelském rozhovoru s Granvillem zrekapitulovali společné problémy, poukázali zejména na nepřátelské novinové články v obou zemích a zahraničně-politické těžkosti Velké Británie v důsledku přítomnosti v Egyptě.⁸² Definitivně se ukázalo, že se Británie kvůli ústupkům v otázce Egypta intenzivně nevěnovala správě svých afrických držav. Spolupráce Britů a Němců na poli mezinárodní politiky do budoucna slibovala zlepšení této situace.⁸³ Německé zábery území ve východní a západní Africe přetnuly vliv Velké Británie v těchto regionech. Jako základny, odkud mohli Britové opět začít budovat na kontinentu svou moc, jim zbyly v březnu 1885 pozice v západní Africe, Egyptě, Kapsku a Natalu.⁸⁴

Území zabrané Carlem Petersem vzalo Německé císařství pod ochranu dne 27. února 1885 a tímto aktem je v literatuře obecně datován konec první kapitoly dějin německého dobývání Afriky. Území v jihozápadní a východní Africe, Kamerun a Togo byly díky úsilí německých koloniálních pionýrů přijaty pod ochranu a nastala nová kapitola ve vývoji zahraniční diplomacie Německého císařství, kterou nazýváme obdobím britsko-německých „koloniálních líbánků“.⁸⁵ Na jejich počátku probíhala jednání, která vedl v Londýně Herbert von Bismarck. Ta nakonec dospěla ke svému závěru a obě strany se shodly na definování základních sporných bodů na poli zahraniční politiky a jejich vyřešení. Britové uznali Němcům oblast Kamerunu a území získané Carlem Petersem. O tomto prostoru ve východní Africe se britská diplomacie vyjádřila velice lichotivě. Považovala jej za nejlepší německý

---

⁸¹ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 192.

⁸² Zpráva Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 7. března 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 760, s. 100, 102.

⁸³ Na druhé straně Velká Británie nikdy nezaostala natolik, aby brala německé koloniální panství jako výhrůžku, a to ani v době *Weltpolitik* Viléma II. FRÖHLICH, s. 32.

⁸⁴ OLIVER – ATMORE, s. 107–108.

⁸⁵ KOVÁŘ, M., *Německá koloniální politika ve východní Africe v období nástupu imperialismu (1884–1902)*, Diplomová práce, Praha 1989, s. 44.

zábor a vyzdvihla přání, aby zde Němci do budoucna zachovali svobodu obchodu. Otázka Zanzibaru zůstala přesněji nedořešena. Nicméně na žádost Herberta von Bismarcka nadále přetrvávala formální nezávislost tamního sultána Saída Bargaše. Oficiálně tedy ostrov nepatřil ani jednomu ze států, ale Velká Británie na něm měla nesporně velký vliv, neboť zde žilo mnoho Britů a ostrov sloužil jako důležitá obchodní a dopravní základna pro plavbu do Indie kolem východoafrického pobřeží.⁸⁶

---

⁸⁶ Zpráva Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 7. března 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 760, s. 103–104.

2. Britsko-německé „koloniální líbánky“

2. 1. Německá východní Afrika v letech 1885–1887

Kancléř Otto von Bismarck nezemýšlel soupeřit s Velkou Británií o postavení nezi námořními a koloniálními velmocemi, což dokazuje i jeho prohlášení, že „*Velká Británie je pro nás důležitější než Zanzibar nebo východní Afrika*“.⁸⁷ Dobré vazby s Brity mu přinášely výhodu, kterou využíval při jednáních s Francií a Ruskem. Kolonie viděl z tohoto úhlu pohledu jako politické a obchodní objekty využitelné především ve složité hře mezinárodní politiky.⁸⁸ Velká Británie naopak potřebovala ve 2. polovině 80. let 19. století mezinárodní podporu Německého císařství v oblasti Středomoří a horního Nilu. O dobré diplomatické vztahy mezi sebou tedy usilovaly oba státy.⁸⁹ Jejich vzájemná jednání se promítla také na koloniálních poli, i když obě země přistupovaly ke svým zámořským držávám odlišně. Zatímco v anglicky mluvícím světě měly pojmy „imperialismus“ a „impérium“ jasný význam, protože Velké Británii šlo především o světové úspěchy a vytváření nových opěrných bodů v zámoří, otevírající nové příležitosti pro podnikatelské kruhy, v Německém císařství oba pojmy „imperialismus“ a „říše“ nechápali tak nerozlučně. Důvod tkvěl ve skutečnosti, že němečtí představitelé se zabývali především děním v Evropě, zatímco jejich britští protějšci měli na zřeteli spíše mimoevropské državy.⁹⁰

Spolupráce mezi Velkou Británií a Německým císařstvím na koloniálních poli se projevila zejména ve východní Africe. Zde vlastnil državy při pobřeží a na ostrově Zanzibar sultán Saíd Bargaš. Od 60. do poloviny 80. let 19. století se mezi Brity a zanzibarským sultánem rozvíjely vztahy k oboustranné spokojenosti, díky čemuž si Britové získali sultánovu důvěru. V březnu 1885 však spolupráci s ním jednorázově ukončili a dali přednost německému vlivu v oblasti.⁹¹ Státní tajemník zahraničního úřadu Herbert von Bismarck se snažil navázat na britské vazby se sultánem Zanzibaru a zlepšit špatnou pověst, kterou Němci svým vystupováním v roce 1884 u sultána získali. Z tohoto důvodu začátkem června 1885 odvolal z ostrova dosavadního generálního konzula Gerharda Rohlfse a jeho nástupcem jmenoval Gustava Traverse. Bismarck rovněž vyjádřil přání, aby i britská strana vyměnila své

⁸⁷ BAUER, F., *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890)*, Praha 2011, s. 133–134.

⁸⁸ STELLNER, F., *Vilém II.: Poslední německý císař*, Praha 1995, s. 124.

⁸⁹ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 225.

⁹⁰ VICK, B., *Imperialism, Race and Genocide at the Paulskirche: Origins, Meanings, Trajectories*, in: ZIMMERER, J. – PERRAUDIN, M., *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 9.

⁹¹ FERGUSON, s. 263.

zástupce v oblasti, neboť jinak by se zde stále mohly objevovat negativní reminiscence na rok 1884, kdy spolupráce mezi oběma státy neprobíhala dobře. Podle názoru německého ministra by německá strana neochotu Britů vyměnit na ostrově své vyslance mohla brát jako signál, že Velká Británie v oblasti nadále zastává protiněmecké postoje.⁹²

Nový britský vládní kabinet zahájil svou činnost v červnu 1885, přičemž Němci krátce po jeho jmenování vyjádřili přání udržet dobré vztahy s ním a premiérem třetím markýzem ze Salisbury. Robert Cecil v jednom ze svých prvních veřejných projevů zdůraznil, že doufá ve společný přátelský postup s Německým císařstvím v koloniích.⁹³ Nová konzervativní vláda se od počátku snažila o sblížení s Německým císařstvím. Britský premiér totiž potřeboval v této době Německé císařství zejména kvůli diplomatické podpoře vůči Rusku, se kterým již od jara hrozil konflikt v Afghánistánu. Salisbury nepovažoval budoucnost Zanzibaru na rozdíl od svého předchůdce za důležitou, stačila mu pouze záruka svobodného obchodu v oblasti východní Afriky, jež se postupně stala sférou německého vlivu.⁹⁴ To ale neznamenal, že britský premiér tímto způsobem postupoval v celé Africe a že by mu vždy stačila záruka svobodného obchodu. Naopak, Salisbury africkou politiku aktivizoval a rozšiřoval vliv Velké Británie z pozic v jižní Africe, Egyptě a západní Africe.⁹⁵ K východní oblasti kontinentu se ale vyjádřil v nótě, kterou předal britskému ministru zahraničí lordu Granville a v níž usiloval o nevyvolávání rozepří s německou stranou.⁹⁶

Otto von Bismarck v červenci 1885 se zadostiučiněním dával vědět Salisbury, že koloniální otázky, které se týkaly obou států, se zdály být v důsledku vzájemné spolupráce na cestě k urovnání. Tajný vládní rada hrabě Wilhelm von Bismarck ale již v srpnu britského premiéra upozornil, že by přátelství mezi Velkou Británií a Německým císařstvím mělo zůstat v rámci mezí. Němci by se totiž otevřenější podporou Britů dostali kvůli sporům o afghánsko-ruskou hranici do konfliktu s Rusy. Takového nepřítele, jakým bylo Rusko, si Německé císařství na své východní hranici nemohlo dovolit.⁹⁷ Navíc ve východní Africe vzniklo nové ohnisko rozepří. Německá aktivita se tu neomezovala jen na území zabrané Carlem Petersem. Witu, oblast nacházející se nyní ve východní Keni, získali od tamějšího sultána bratři

---

⁹² Telegram státního sekretáře zahraničního úřadu Herberta von Bismarcka německému velvyslanci v Londýně hraběti von Hatzfeldtovi, Berlín, 19. března 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 790, s. 144.

⁹³ Telegram německého velvyslance v Berlíně hraběte Münstera zahraničnímu úřadu, Londýn, 26. června 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 779, s. 131.

⁹⁴ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 196.

⁹⁵ OLIVER – ATMORE, s. 108.

⁹⁶ SKŘIVAN, A., *Počátky německé koloniální aktivity ve východní Africe (2. část)*, in: Historický obzor, roč. 5, č. 12, 1994, s. 270.

⁹⁷ Telegram Münstera zahraničnímu úřadu, Londýn, 26. června 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 779, s. 133–134.

Clemens a Gustav Denhardtové v červnu 1885, kdy říše poskytla pro toto území ochranu. V té době sice panovala shoda mezi britským ministrem zahraničí Georgem Granvillem a Otto von Bismarckem ohledně nutnosti omezení vlivu zanzibarského sultána při pobřeží, do budoucna ale držba tohoto území mohla zapříčinit rozepře mezi oběma státy.⁹⁸

Odpor zanzibarského sultána Saída Bargaše proti německému vlivu ve východní Africe nepomohl. Přes britského konzula na Zanzibaru Johna Kirka mu ministerstvo zahraničních věcí Velké Británie sdělilo, že pokud by do budoucna neplnil německé požadavky, přišel by o svou nezávislost.⁹⁹ Území tohoto východoafrického panovníka zamýšleli zástupci Velké Británie a Německého císařství omezit ve svůj prospěch. Ustanovení sporných hranic ohraničujících oblast suverenity sultána Zanzibaru ve východní Africe¹⁰⁰ převzala od pozdního podzimu 1885 komise složená ze zástupců Německa, Velké Británie a Francie.¹⁰¹ Německé císařství reprezentoval káhírský konzul doktor Karl Schmidt, který měl již s koloniální problematikou zkušenosti, účastnil se Berlínské konference o Kongu. Velkou Británii zastupoval nadporučík Horatio Herbert Kitchener. Třetím vyjednavatelem byl francouzský konzul na Zanzibaru Jacques Marie d'Achille Raffray. V průběhu jednání se projevila rozladěnost a zneklidnění Velké Británie ohledně vstupu Německého císařství na pole koloniální politiky.¹⁰² V srpnu 1885 se objevila před Zanzibarem německá flotila a demonstrovala sílu Německého císařství. Poté tamní sultán přistoupil na novou obchodní smlouvu s Německem. Britský konzul Kirk a německý admirál Eduard von Knorr podepsali novou německo-zanzibarskou smlouvu o obchodu a přátelství dne 20. prosince 1885. Dohoda obsahovala klauzule, že na německé území se mohlo přes pás pobřeží náležející sultánovi bezcelně dopravovat a vyvážet zboží. Sultán se rovněž musel zavázat poskytovat Němcům přístav Dár es-Salám, aby mohli na své území dovážet uhlí, materiál pro stavbu železnice, stroje a jiné důležité artikly.¹⁰³

---

⁹⁸ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 195.

⁹⁹ Tamtéž, s. 194.

¹⁰⁰ GROOT, E. de, *Great Britain and Germany in Zanzibar: Consul Holmwood's Papers, 1886–1887*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 25, No. 2, 1953, s. 124.

¹⁰¹ Oficiální název komise: anglicky *The Zanzibar delimitation commission*, německy *Ostafrika-Grenzkommission*. Více BÜCKENDORFF, J., *Schwarz-weiß-rot über Ostafrika: Deutsche Kolonialpläne und afrikanische Realität*, Münster 1997, s. 253; více o činnosti této komise ARTHUR, G., *Life of Lord Kitchener*, Vol. 1, London 1920 (reprint 2007), s. 143–154.

¹⁰² Herbert von Bismarck se britskému rozčarování divil, protože podle jeho názoru nemohli Němci pozice Britů kvůli obrovské velikosti jejich koloniálního panství v žádném případě ohrozit. Podrobněji Instrukce Herberta von Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 19. března 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 790, s. 143.

¹⁰³ Nakonec k celému ujednání o východní Africe Otto von Bismarck výstižně poznamenal: „Byla to jen věc dohody s Velkou Británií. Dosáhli jsme souhlasu a sultán hraje jen podřadnou roli.“ DONZEL, E. van, *Sayyida Salme, Rudolph Said-Ruete und die deutsche Kolonialpolitik*, in: *Die Welt des Islams*, Bd. 27, Nr. 1/3, 1987, s. 21.

Otto von Bismarck využil roku 1886 tísnivé diplomatické situace Velké Británie, do níž se dostala kvůli svým stanoviskům v Káhiře a Konstantinopoli, a dosáhl především výhodných koloniálních urovnání pro Německé císařství. Britové potřebovali kvůli zvětšujícímu se množství problémů ve svých zájmových oblastech podporu některého evropského státu pro případ možného ozbrojeného konfliktu. Mnozí považovali za nejvhodnějšího partnera Německo.¹⁰⁴ Vedoucí indického oddělení na britském ministerstvu zahraničních věcí v prvním Salisburyho kabinetu, lord Randolph Churchill, zastával v době britsko-ruské krize přesvědčení o nevyhnutelnosti války s Ruskem a stejně tak připouštěl i konflikt mezi Francií a Německem. Z tohoto důvodu přesvědčoval německého tajného vládního radu, že síla Velké Británie by dokázala Rusku znemožnit válku s Německem a zároveň by britská flotila eventuelně ubránila německé kolonie před francouzskými útoky.¹⁰⁵ Britskému premiérovi dali němečtí diplomaté na srozuměnou, že na rozdíl od Britů má Německo nevýhodnou polohu, a proto těsnější sblížení, které navrhoval Randolph Churchill, by nepřicházelo v úvahu kvůli tolik obávanému útoku z Ruska či Francie.¹⁰⁶

Salisburyho vstřícný vztah vůči Německému císařství využil Otto von Bismarck, aby provedl delimitaci hranic. Společná vyjednávání ale komplikovala rivalita obou národů v jejich zámořských državách. Němci kritizovali činnost britských úředníků na Zanzibaru. Ačkoli by se měli britští agenti chovat podle instrukcí, které obdrželi od známého diplomata Edwarda Maleta, a nevyhledávat konflikty s Němci, snažili se domorodce tajně poštvávat proti nim. Kancléř Bismarck si v dubnu 1886 do Londýna otevřeně stěžoval na činnost britského generálního konzula na Zanzibaru Johna Kirka a požadoval odvolání nadporučíka Horatio Herberta Kitchenera.¹⁰⁷ Ani jednání zástupců Francie, Velké Británie a Německého císařství v hraniční komisi nedosáhly žádaných výsledků. Ačkoli francouzský komisař dostal od své vlády instrukci vystupovat ve shodě s německou stranou, nedařilo se ve vyjednáváních pokročit. Němci na protest proti neefektivitě vedených rozhovorů opustili koncem května

¹⁰⁴ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 197.

¹⁰⁵ Telegram Münsteru zahraničnímu úřadu, Londýn, 26. června 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 779, s. 135.

¹⁰⁶ Německý kancléř si v případě smlouvy nepřál jen volné spojení, ale pevný svazek s Velkou Británií. Za ideální považoval doplnění spojeneckou smlouvou s třetí velmocí, protože sílu dvou států neviděl jako dostačující. Rakousko-Uhersko však nepřicházelo z britské strany v úvahu, protože oba státy měly v oblasti Balkánu příliš mnoho sporných bodů. Blíže viz Tamtéž, s. 138.

¹⁰⁷ Skeptický pohled německého kancléře na kolonie přitom zůstával stále stejný. Dne 1. února 1886 řekl Bismarck císaři: „*Vyčkejme další konsolidace společnosti, neboť zatím s prostředky, které má Německá východoafrická společnost k dispozici, nemůžeme dosáhnout sledovaných cílů na území, jež je nyní postaveno pod německou ochranu,*“ a v polovině května 1886 se nechal slyšet, že by uvítal „*vzdát se za určitých okolností nároků na Zanzibaru a jinde, abychom měli konečně volné ruce ve vztahu k Velké Británii*“. SKŘIVAN, *Počátky... (2. část)*, s. 271–272.

1886 komisi a nevyřešené sporné body jednání předali k vyřízení britskému a francouzskému ministerstvu zahraničních věcí a německému zahraničnímu úřadu. Averze Němců vůči Kitchenerovi se nadále prohlubovala.¹⁰⁸

Lord Salisbury zastával v této době názor, že by pro Velkou Británii měly být dostačující garance svobodného obchodu a přístup do oblastí německé sféry vlivu.¹⁰⁹ Dobré vztahy s Německem si britský premiér přál udržet, musel vždy dávat bedlivý pozor na veřejné mínění ve své zemi. Vůči srážkám německých a britských agentů ve východní Africe ale imunní zůstat trvale nemohl.¹¹⁰ Hrabě Rosebery, spolupracovník Williama Gladstona a stoupenec politiky důsledného prosazování britských koloniálních zájmů, se vůči německým stížnostem ohledně činnosti britských vyslanců vyjádřil v tom smyslu, že je Němci zveličují. John Kirk podle zpráv britského ministra působil proněmecky a Kitchener měl být za nedostatečnou loajalitu vůči Němcům napomenut. S pouhým napomenutím Kitchenera, se ale německá strana nehodlala spokojit, jak Roseberymu odpověděl německý velvyslanec v Londýně Hatzfeldt.¹¹¹

Německá diplomacie se na základě spíše negativních zkušeností s Gladstonovým kabinetem k vítězství Salisburyho konzervativců vyjádřila s povděkem. Britský premiér již dříve v soukromém rozhovoru s Hatzfeldtem řekl, že v případě mezinárodních komplikací by hledal podporu u Německa. Krátce po svém nástupu do funkce, v srpnu 1886, odpověděl na otázku ohledně vztahu agentů na Zanzibaru: hodlal ji vyřešit tak, aby se obě vlády, britská a německá, nemusely dostávat do trapných situací kvůli počínání svých agentů na ostrově.¹¹² Velká Británie tedy nadále požívala německé podpory v mezinárodních záležitostech, ale i přes záruky lorda Salisburyho komplikovaly tuto symbiózu na německé straně vztahy zástupců obou zemí na Zanzibaru.¹¹³ Hrabě Rantzau, předsedající rada v zahraničním úřadu, si koncem září 1886 stěžoval ve Varzinu Otto von Bismarckovi na šikanu britských úředníků na Zanzibaru. Zmínil například vztahy s Búry, které Němci museli obětovat kvůli obchodnímu vlivu Velké Británie.¹¹⁴

Počátkem října 1886 promluvil Herbert von Bismarck k britskému velvyslanci Edwardu Maletovi o koloniální otázce. Nabídl mu požadavky, kterými hodlal tamější složitou

¹⁰⁸ Instrukce kancléře Bismarcka Hatzfeldtovi, 21. dubna 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 792, s. 146–147.

¹⁰⁹ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 195.

¹¹⁰ Telegram Münstera zahraničnímu úřadu, Londýn, 26. června 1885, in: GP, Bd. IV., Nr. 779, s. 136–137.

¹¹¹ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. dubna 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 793, s. 147.

¹¹² Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 2. června 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 794, s. 148–149.

¹¹³ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 195.

¹¹⁴ Opis záznamu předsedy představenstva zahraničního úřadu hraběte zu Rantzau ve Varzinu, Varzin, 29. září 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 797, s. 150–151.

a neshody vyvolávající situaci zlepšit. Jednalo se o nároky Německé východoafrické společnosti vůči sultanátu Zanzibar, od něhož měli Němci získat právo používat přístav Dár es-Salám, dále možnost svobodně navyšovat cla a vybírat poplatky a daně.¹¹⁵ Britové se dostali pod silný mezinárodní tlak a potřebovali v listopadu 1886 diplomatickou podporu Německa. Nekladli proto ve vyjednáváních velký odpor. První britsko-německá koloniální smlouva ohledně úpravy hranic německých územních záborů v zámoří vyznívala tedy spíše ve prospěch Němců.¹¹⁶

Ve dnech 29. října a 1. listopadu 1886 si britská a německá strana vzájemně vyměnily nóty, čímž došlo k urovnání východoafrických poměrů mezi Brity, Němci a zanzibarským sultánem.¹¹⁷ Německý velvyslanec Hatzfeldt přičítal její úspěšné uzavření vlivu lorda Randolpha Churchilla a lorda Salisburyho na ministra zahraničních věcí Velké Británie, hraběte Iddesleigha. Zároveň však vyšlo v patrnost, že výměna nót a prosazení smlouvy budou umožněny pouze tehdy, když Britové použijí svůj vliv na zanzibarského sultána.¹¹⁸ Instrukce německé diplomacie zahrnovala čtyři body: 1) postoupení nájmu přístavu v Dár es-Salámu od sultána Zanzibaru Německé východoafrické společnosti, 2) zisk přístavu Ghasi, 3) přesné vymezení hranic pod německou ochranou stojícího sultanátu Witu, samozřejmě na úkor zanzibarského sultána a 4) britsko-německé úpravy zájmových sfér v oblasti Kilimandžára.¹¹⁹ Všechny tyto požadavky Britové uznali a Německá východoafrická společnost získala v ujednáních z roku 1886 značný vliv na pobřeží. I když část nadále zůstávala pod kontrolou zanzibarského sultána, pronajímali od něho přístavy Dár es-Salám a Pangani Němci.¹²⁰

Výsledek jednání Němce uspokojil, neboť získali oba přístavy spolu s přístupovými cestami do německého vnitrozemí. Na místo původních dvaceti mil zůstalo sultánovi jen deset mil při pobřeží, přičemž Němci a Britové snížili odškodnění zanzibarskému vladaři

---

¹¹⁵ Záznam Herberta von Bismarcka, Berlín, 2. října 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 798, s. 151–152.

¹¹⁶ Roku 1886 si propojení svých domén na africkém území začali nárokovat Portugalci. Žádali území, jímž by propojili své državy v Mosambiku s oblastí Angoly, a vytvořili tak pruh území táhnoucí se od východu na západ Afriky. Francie a Německo jim jejich nároky potvrdili, ale lord Salisbury tyto požadavky okamžitě zamítl. Roku 1889 se s jeho názorem ztotožnila Britská Jihoafrická společnost (*British South Africa Company*) v čele s Cecilem Rhodesem. Britové navíc stále ještě věřili v možnost propojení afrického kontinentu prostřednictvím vlastních držav od severu k jihu. CANA, F. R., *German Aims in Africa*, in: *Journal of the Royal African Society*, Vol. 14, No. 56, 1915, s. 363.

¹¹⁷ BÜCKENDORF, s. 253.

¹¹⁸ Dopis Hatzfeldta Herbertu von Bismarckovi, Londýn, 26. října 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 804, s. 156.

¹¹⁹ Opis zprávy Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 19. října 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 801, s. 154–155.

¹²⁰ MERITT, s. 585–586.

na minimum.¹²¹ Velká Británie rovněž akceptovala požadavky Německého císařství na zřízení protektorátu nad sultanátem Witu.¹²² Nakonec o primární vliv v tomto prostoru Němci Velkou Británií nepřipravili, protože bratři Denhardtové ve východní části dnešní Keni příliš úspěchů se svou obchodní společností *Tana-Gesellschaft* nezaznamenali. Krátce po podpisu Helgolandské smlouvy oblast Witu připadla správě Velké Británie, jmenovitě pod kolonií Britská východní Afrika.¹²³

Jezero Malawi a řeka Rowuma tvořily od uzavření smlouvy hranici na jihu. Na severu připadlo sporné Kilimandžáro do rukou Němců, přičemž hranice s Britskou východní Afrikou v této oblasti ještě nebyla přesně určena. Definitivně ji vymezila až Helgolandská smlouva.¹²⁴ Oba státy se ale i přes uzavření smlouvy nadále ve východní Africe střetávaly. Nedořešena zůstávala nejproblémovější část, kterou představovala západní hranice Petersem zabraného území. Cecil Rhodes navíc požadoval železniční propojení afrického kontinentu z jihu na sever; trasa Kapské město – Káhira měla vést podle jeho odhadu právě v těchto místech.¹²⁵ Německý kancléř v říjnu 1886 argumentoval kladným postojem německého veřejného mínění a požadoval, aby Velká Británie vyšla Německu v koloniální otázce vstříc. Němci by podle Bismarckova názoru souhlasili s podporováním Británie pouze tehdy, kdyby se Německému císařství dostalo zadostiučinění v jiné oblasti zahraniční politiky. Tuto oblast spatřoval Bismarck právě v koloniích. Zároveň k tomu dodával, že si vždy přál zachovávat dobré vztahy se sultánem Zanzibaru, neomezovat jej a ani mu zabraňovat v exploataci jeho území. Britové souhlasili, považovali spolupráci a vzájemné vyrovnání s Německým císařstvím v koloniích za nutnost.¹²⁶

Salisbury chtěl za každou cenu vyloučit vliv Němců v Ugandě a zabránit jejich penetraci k pramenům Nilu. Britský premiér nespatořoval žádné výhody v propojení afrického kontinentu od severu k jihu, jak je požadoval Cecil Rhodes.¹²⁷ Území velkých jezer navíc dosud dostatečně neprozkoumala žádná expedice, a proto se ještě roku 1886 britská a německá strana neshodly na západní hranici Petersem zabraného území.¹²⁸ Načas skutečně došlo k oboustrannému uspokojivému vyřešení problémů, protože se podařilo vymezit území

---

¹²¹ Sourkomý dopis Hatzfeldta Herbertu von Bismarckovi, Londýn, 20. října 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 802, s. 155.

¹²² DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 197.

¹²³ BAER – SCHRÖTER, s. 35.

¹²⁴ Tamtéž, s. 30.

¹²⁵ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 210, 292.

¹²⁶ Instrukce kancléře Bismarcka Hatzfeldtovi, Varzin, 14. října 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 800, s. 153.

¹²⁷ BAER – SCHRÖTER, s. 30.

¹²⁸ SHILLINGTON, s. 315.

patřící sultánovi Zanzibaru a 29. října a 1. listopadu byly rovněž definovány vzájemné vztahy Velké Británie a Německa ve východní Africe.¹²⁹ V letech 1885–1887 patřily mezi důležité Salisburyho zájmy Egypt, Afghánistán a Bulharsko. Proto potřeboval diplomatickou podporu Německa, přičemž Bismarck mu ji průběžně poskytoval. Z tohoto důvodu v roce 1886 částečně ustoupil Německu v Africe. Německý kancléř na druhé straně dosáhl ve východní Africe maxima.¹³⁰

Vedoucím Německé východoafrické společnosti, jejíž aktivity byly rozkolísané, nadále zůstával Carl Peters.¹³¹ Do podzimu 1886 zorganizoval vyslání dalších 16 expedic k podpisu ochranných smluv s náčelníky. Nezřídka se však stávalo, že se minuly cílem své cesty a skončily ve sférách vlivu jiných evropských států.¹³² Docházelo především ke střetům s Brity, a to zejména v severních oblastech Petersem získaného území, kde měla své obchodní zájmy Britská východoafrická společnost (*Imperial British East Africa Company*) v čele s Williamem Mackinnonem.¹³³ Nóty vyměněné na přelomu října a listopadu 1886 mezi Velkou Británií a Německým císařstvím sice vyřešily základní územní nesrovnalosti ve východní Africe, ale nepřispěly ke změně chování britských úředníků vůči pracovníkům Německé východoafrické společnosti. Němci si stěžovali, že britský vládní kabinet nebere v úvahu obšírné a důkazy podložené intriky protiněmecky zaměřeného britského konzula Frederika Holmwooda na Zanzibaru. Podle zprávy německého generálního konzula Arendta z 13. a 14. února 1887 si nevšímal instrukcí udělených britskou vládou a nespolupracoval s německými zástupci.¹³⁴

Carl Peters ztrácel vliv ve společnosti, kterou založil, protože postupem času se v ní začali angažovat velcí podnikatelé. Když na počátku roku 1887 koupil Vilém II. podíl Společnosti pro německou kolonizaci za půl milionu marek, pochopili původní zakladatelé této obchodní korporace, tedy malí drobní podnikatelé a nižší úředníci, že jim již definitivně nepatří hlavní slovo v budoucím směřování společnosti.¹³⁵ Petersova „klika zakladatelů“ nenávratně ustupovala ze svých pozic, přesto neztrácel německý kolonizátor podnikavého

¹²⁹ Dopis Hatzfeldta Herbertu von Bismarckovi, Londýn, 26. října 1886, in: GP, Bd. IV., Nr. 804, s. 161.

¹³⁰ MERITT, s. 585–586.

¹³¹ SARÉ, C. K., *Abuses of German Colonial History*, in: ZIMMERER, J. – PERRAUDIN, M., *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 161.

¹³² SKŘIVAN, *Počátky... (1. část)*, s. 245.

¹³³ KOVÁŘ, s. 40.

¹³⁴ Soukromý dopis Herberta von Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 26. března 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 810, s. 165–166.

¹³⁵ Kapitál komanditní společnosti se dal v březnu 1887 vyčíslit na 3,48 milionu marek. Postupnou genezi vystihují i změny názvu společnosti. Začátkem roku se změnila v *Korporation Deutsch-ostafrikanische Gesellschaft* a z ní pak 1. ledna 1888 vznikla *Deutsche Kolonialgesellschaft*, když se sloučila s Koloniálním spolkem *Kolonialverein*. BAER – SCHRÖTER, s. 31.

ducha. Koncem roku 1887 se mu podařilo k úžasu všech dojednat se sultánem Zanzibaru novou dohodu. Na jejím základě se sultán zavázal předat pobřeží Společnosti pro německou kolonizaci. Spolu s pobřežním pruhem se tedy německé „území pod ochranou“ rozkládalo nyní na ploše 900 000 km², a tvořilo tak oblast dvakrát větší, než byla velikost samotného Německého císařství. Teprve v únoru 1888 se o tom dozvěděli Britové, kteří měli při pobřeží největší obchodní vliv a nesouhlasili s touto smlouvou, do níž při jednání nemohli zasahovat. Pruh při pobřeží se stal oficiálně uznanou součástí německé državy až po podpisu Helgolandské smlouvy.¹³⁶

Herbert von Bismarck informoval v březnu 1887 Hatzfeldta a instruoval ho, aby zaujal ráznější postoj vůči Britům. Salisbury měl být upozorněn na neudržitelný nedostatek ve shodném postupu obou států v zahraničně-politických záležitostech, a na nutnost, aby se okamžitě začali chovat podle instrukcí své vlády.¹³⁷ Dále tedy Hatzfeldt dodal, že jestliže by stěžování německé situace britskými zástupci i přes ujišťování britské vlády pokračovalo, a konzul Holmwood, který šel ve šlépějích Johna Kirka a majora Kitchenera, by pokračoval ve štvanci proti Němcům a činnosti podkopávající jejich autoritu, byla by diplomacie Německého císařství nucena brát stav jako ohrožený a zaujala by protibritské stanovisko. Hatzfeldt Salisburyemu ještě řekl, že pokud by Salisbury nadále trpěl politikou svých agentů na Zanzibaru, promluvil by Herbert von Bismarck v přátelském duchu s francouzským velvyslancem, německý velvyslanec v Konstantinopoli Radowitz by se uchýlil k pasivnímu vyčkávání a v egyptské záležitosti by Německé císařství zaujalo protibritské stanovisko.¹³⁸

Lord Salisbury německému tlaku ustoupil a zavázal se vyměnit britského zástupce na Zanzibaru. John Kirk měl být podle zprávy britského premiéra nahrazen plukovníkem Euanem Smithem, který působil do té doby v Indii jako britský agent. Frederik Holmwood, který v době Salisburyho vyjednávání s Němci působil na Zanzibaru ve funkci místního

---

¹³⁶ KOVÁŘ, s. 41.

¹³⁷ Koloniální reklama měla ve Velké Británii a v Německém císařství rozdílné postavení. Zatímco na ostrovech byla propagace koloniálních aktivit velmi rozšířená a namířená čistě za účelem vzbuzení podnikatelského zájmu, v Německu poukazovala na kolonie ne kvůli potenciálnímu ekonomickému zisku (ten zůstal v 80. letech minimální), ale kvůli možnostem, jež koloniální představitelství nabízela a které nekoloniální témata neměla. V tomto smyslu můžeme vidět, že inzerce pomáhaly spoluvytvářet pohled impéria. Jejich prostřednictvím získával Němec první představy o afrických oblastech pod německou ochranou. Všudypřítomné upoutávky žádaly o podporu pro misionářské společnosti nebo slibovaly rychlý zisk v nově otevřených zámořských podnicích. Pozornost si také vysloužila publikační činnost výzkumníků a koloniálních vědců, stejně jako hlasitá nacionalistická rétorika koloniálních zájmových skupin. CIARLO, D., *Advertising and the Optics of Colonial Power at the Fin de Siècle*, in: LANGBEHN, V. M., *German Colonialism, Visual Culture, and Modern Memory*, New York 2010, s. 38.

¹³⁸ Opis soukromého dopisu Herberta von Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 26. března 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 810, s. 166–167.

zástupce generálního konzula a ze své pozice stěžoval Němcům jejich situaci v oblasti nejvíce, měl ale nadále na ostrově zůstat. Německý zástupce v Londýně se s naprostým souhlasem kancléře ohradil proti tomu, aby Holmwood zůstal na Zanzibaru.¹³⁹ Tato jednání se vedla ve stejné době, kdy již začaly první snahy německých kolonistů o efektivní správu území východní Afriky pod německou ochranou. Úředníci Německé východoafrické společnosti začali od domorodců vybírat daně, které si již nárokoval sultán. Situace se rychle vyhrotila a na území zavládl chaos, protože se žádná ze stran nechtěla svého práva vzdát.¹⁴⁰

Vedení Německé východoafrické společnosti se pokusilo zkonsolidovat situaci v Německé východní Africe zvláštním nařízením, podle kterého měli všichni obyvatelé německé državy zaknihovat svůj majetek na německých úřadech a zároveň předložit právní doklady o jeho právoplatném nabytí. Tento pokus ale nevedl k uklidnění situace.¹⁴¹ Naopak, jako důsledek hospodářského nátlaku Německé východoafrické společnosti, která v oblasti konkurovala arabskému obchodu, a jejíž agenti postupovali brutálně vůči domorodému obyvatelstvu, vypuklo roku 1888 povstání, které dostalo přívlastek „arabské“.¹⁴² Odpor domorodých obyvatel měl také původ v malé koloniální tradici Německého císařství, protože mezi Němci a obyvateli zabraného území v Africe zela široká propast v oblasti kultur, zvyků a životního stylu a středoevropané tyto rozdíly nedokázali tak efektivně vyrovnávat jako Britové.¹⁴³

Autorita Němců v oblasti německé državy ve východní Africe musela být podle oficiálního stanoviska Německého císařství ochráněna za každou cenu. Povstání kmene Svahilů, k němuž se později přidaly ještě kmeny Hehe a Yao nabralo postupně velkých rozměrů a domorodí obyvatelé vytlačovali Němce z oblasti.¹⁴⁴ V říšském sněmu tudíž získal německý kancléř velmi rychle podporu pro svůj úmysl vyslat do východní Afriky expediční oddíl vojska určený k potlačení povstalců. Neúspěch si Otto von Bismarck nemohl dovolit, protože by nahrál do noty parlamentní opozici a protože by opuštění území vyznělo krajně neseriózně vůči všem koloniálním podnikatelům.¹⁴⁵ Ozbrojené uskupení, které mělo potlačit

---

¹³⁹ Zpráva zástupce německého velvyslance v Londýně hraběte von Plessena kancléři Bismarckovi, Londýn, 25. dubna 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 811, s. 169.

¹⁴⁰ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 119.

¹⁴¹ KOVÁŘ, s. 102.

¹⁴² GRAICHEN – GRÜNDER, s. 127–128.

¹⁴³ O porozumění africkým domorodcům se v Německém císařství nikdo příliš nestaral. Ani terénní výzkum v oblasti Německé východní Afriky Němci příliš nerozšířili. Jen Hans Meyer a Ludwig Purtscheller se stali roku 1889 prvními lidmi, kteří stanuli na vrcholu Kilimandžára. KLÍMA, J., *Pod německou vlajkou: Příběh jedné koloniální říše*, Praha 2005, s. 120.

¹⁴⁴ SHILLINGTON, s. 315.

¹⁴⁵ KOVÁŘ, s. 103.

povstání ve východní Africe, tvořilo v konečné fázi 40 Somálců, 100 válečníků kmene Ngoni z Mosambiku a 600 Súdanců z bývalé turecko-egyptské armády, kteří se kvůli velkému povstání v Súdánu nemohli vrátit zpět do své vlasti.¹⁴⁶ Vrchním velením trestné výpravy pověřil Otto von Bismarck Hermanna von Wissmanna, který dostal spolu s oddílem 100 Němců za úkol obnovit původní pořádek a potlačit vzpouru domorodců.¹⁴⁷

Aktivitu Hermanna von Wissmanna ve východní Africe vydávala německá média za civilizační misi a zamlžila německé veřejnosti některé informace týkající se průběhu a cílů výpravy. Jen sociální demokraté v čele s Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem otevřeně protestovali proti systematickému nátlaku na Afričany.¹⁴⁸ I přesto vedl Hermann von Wissmann tvrdou pacifikaci území, které spadalo pod německou ochranu: vypaloval vesnice, vyvražďoval domorodé obyvatelstvo a využíval kmenových rozporů k porobení území. Do konce léta 1889 se s povstáním vypořádal a vzpouru potlačil.¹⁴⁹ Dosažení efektivního obsazení vnitrozemí umožnilo také použití rychlopalných zbraní a vojenská výpomoc Velké Británie, se kterou Německé císařství v oblasti spolupracovalo proti obchodu s otroky.¹⁵⁰ Společný postup obou států, jak materiální i diplomatický,¹⁵¹ označila britsko-německá smlouva z 3. listopadu 1888.¹⁵²

Německá diplomacie se koncem dubna 1887 velice ostře ohradila proti setrvání agenta Holmwooda na Zanzibaru. Herbert von Bismarck argumentoval, že jestliže lord Salisbury zamítl Holmwoodovo odvolání ze Zanzibaru, nemají Němci důvod doufat ve zlepšení tamní situace. Podporovali egyptskou politiku sira Henryho Drummonda-Wolffa již od léta 1886, kdy začal působit jako zvláštní britský vyslanec v Konstantinopoli pro egyptskou otázku. Domnívali se totiž, že britsko-německá výměna nót z 29. října a 1. listopadu 1886 povede

---

¹⁴⁶ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 128.

¹⁴⁷ Hermanna von Wissmanna (1853–1905) znala až do 60. let 20. století v západním Německu široká veřejnost zejména spolu s Heinrichem Barthem (1821–1865) či Gustavem Nachtigalem (1834–1885) jako afrického objevitele a výzkumníka. Malé děti si o něm mohli číst v obrázkových knížkách a idylický obraz o něm měla nezřídka i dospělá část společnosti. Jako by všichni zapomněli, že ve funkci vojenského velitele a později říšského komisaře pro Německou východní Afriku brutálně potlačil povstání proti nové koloniální moci a zavedl taktiku spálené země, která zapříčinila hladomor a nemoci mezi domorodým obyvatelstvem. CORNILS, I., *Denkmalschutz: The German Student Movement and German Colonialism*, in: ZIMMERER, J. – PERRAUDIN, M., *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 198.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 198.

¹⁴⁹ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 128.

¹⁵⁰ Telegram Plessena zahraničnímu úřadu, Londýn, 2. května 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 816, s. 176.

¹⁵¹ GILLARD, s. 632.

¹⁵² Domorodci ve vzpourách pokračovali ještě po roce 1890 a přeměnili otevřenou válku v gerilovou. Němci museli svou autoritu podepřít zejména v oblasti Tanganiky, vojenské patroly chránily pravidelně císařské karavany. Boje skončily až roku 1898, kdy Mkwawa, náčelník kmene Hehe, raději spáchal sebevraždu, než aby se Němcům vzdal. SHILLINGTON, s. 316.

k dalšímu společnému postupu na Zanzibaru.¹⁵³ Nátlak německé diplomacie týkající se koloniální politiky vůči Britům tedy pokračoval, ale vyostřoval se i pohled obyvatel Německého císařství na problematiku zámořských území. Nadšení ze získání afrických území bylo vystřídáno rozčarováním, a to se začalo projevovat už ve 2. polovině 80. let 19. století. I když postoj německého veřejného mínění přímo neovlivnil britsko-německá koloniální vyjednávání, musel Otto von Bismarck s rostoucí averzí vůči Petersem zabranému území počítat stále více.¹⁵⁴

Britský premiér reagoval obratem na možné ukončení německé diplomatické podpory Velké Británie v otázce Egypta a záležitostech řešených s konstantinopolským sultánem. Zprvu prý netušil, jak velký má záležitost dosah. Dal najevo, že si uvědomil závažnost situace, ale nechápal, proč Němci trvají na takové maličkosti, jakou je východní Afrika. Na to mu říšský kancléř přesvědčivě vzkázal, aby pečlivě zvážil pro a proti výrazu „maličkost“ pro obě země. Pro německého kancléře totiž v roce 1887 představovala východní Afrika to, co ve stejné době znamenaly pro Salisburymho Egypt a Konstantinopol. Pokud Německé císařství podporovalo Velkou Británii, zákonitě zhoršilo vztahy s Ruskem a vyvolalo rozladění ve Francii.¹⁵⁵ V důsledku neochoty jednat o sférách vlivu v zámoří začala chápat Velkou Británii negativně i německá veřejnost. Němečtí autoři Britům vyčítali agresí, kterou způsobila jejich národní pýcha a sebejistota. Vlastní neúspěšnost omlouvali tím, že na rozdíl od Británie neměli dost koloniálních zkušeností. Ale ani Otto von Bismarck neušel ve své zemi negativní kritice. Kupříkladu ekonom Paul Rohrbach mu ve své knize vyčítal, že se do aktivity spojené se zabíráním půdy v Africe pouštěl i přesto, že věděl o mizivé ekonomické hodnotě zabraných území a devastačním efektu koloniálních válek.¹⁵⁶

Osobní návštěva Herberta von Bismarcka v srpnu roku 1887 v Londýně odstranila z cesty základní sporné body mezi britskou a německou stranou v koloniálních záležitostech. Spolu s lordem Salisburym dosáhli shody mezi oběma vládami. V otázce Zanzibaru pak panovalo od srpna roku 1887 porozumění.¹⁵⁷ Svou roli v bezproblémových jednáních sehrál jistě i úpadek koloniálního entusiasmů v Německém císařství. Německá diplomacie nejen

---

¹⁵³ Na závěr měl německý velvyslanec přidat výhrůžku týkající se prozatímního instruování von Radowitze, aby pasivně vyčkával a nepodporoval nadále svého britského kolegu sira Henryho Drummonda-Wolffa. Kdyby Britové na Zanzibaru německé zájmy nepodpořily, měl německý velvyslanec od Otto von Bismarcka nakázáno použít přímo svůj vliv aktivně proti britské straně. Blíže viz Telegram Herberta von Bismarcka Plessenovi, Londýn, 28. dubna 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 814, s. 170–171.

¹⁵⁴ REIMANN-DAME, T., *Time, Identity and Colonialism in German Travel Writing on Africa, 1848–1914*, in: ZIMMERER, J. – PERRAUDIN, M., *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 27.

¹⁵⁵ Telegram Herberta von Bismarcka Plessenovi, Londýn, 28. dubna 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 814, s. 173.

¹⁵⁶ VICK, s. 27.

¹⁵⁷ Telegram Plessena zahraničnímu úřadu, Londýn, 2. května 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 816, s. 175–176.

v roce 1887, ale zejména pak až do roku 1890, mohla vést nerušené diskuse s britskou stranou ohledně ústupků na africkém kontinentu výměnou za jiné vůči Německu, například za vydání ostrova Helgolandu.¹⁵⁸

2. 2. Důvody zahájení jednání o smlouvě

Velká Británie uzavřela v průběhu roku 1887 s Rakousko-Uherskem a Itálií Středomořské dohody. Britové tím sledovali zejména dva cíle: 1) zamezit rozšiřování ruského vlivu v Úžinách a na Balkáně a 2) vytvořit protiváhu vůči mocenské pozici Francie ve Středomoří.¹⁵⁹ Jenže Středomořské dohody a soupeření v Asii mohly Brity zavléci do konfliktu s Ruskem.¹⁶⁰ Vztahy Ruska a Velké Británie narušila již konvence o Egyptě ze dne 22. května 1887, kterou uzavřel Henry Drummond-Wolff v Konstantinopoli. Shodou okolností ve stejné době přebýval v Londýně Herbert von Bismarck, který tam řešil záležitosti ohledně Bulharska. V srpnu se pak tamtéž účastnil jednání mezi Velkou Británií, Itálií a Rakousko-Uherskem. Mimo jiné jednal s lordem Salisburyem o nutnosti společného postupu v zahraniční politice. Britský premiér a německý tajemník se museli mít na pozoru před mocí Francie a Ruska také, a proto vzájemná spolupráce v evropských a světových záležitostech pokračovala.¹⁶¹

Rok 1888 bývá v německé historiografii označován nejen jako rok tří císařů, ale také jako rok řady změn. Již někteří současníci zastávali názor, že vnitřní i zahraniční politika Německého císařství by se měla od základu změnit. Nový císař Vilém II. měl nemalé imperialistické vize, a proto usiloval o znovuoživení koloniálního nadšení¹⁶² a posílení vlastní národní identity Němců, aby obyvatelé Německého císařství mohli sami sebe opět chápat jako světovou velmoc.¹⁶³ Německá diplomacie si přitom velice dobře uvědomovala důležitost Velké Británie a dobré vztahy s lordem Salisburyem považovala za prioritní. Dne 26. ledna 1889 Otto von Bismarck ve svém projevu v říšském sněmu zdůraznil, že spolupráce a společný postup s Velkou Británií by měly ve východní Africe trvat i nadále.¹⁶⁴

---

¹⁵⁸ REIMANN-DAME, s. 29.

¹⁵⁹ NICHOLS, J. A., *Germany after Bismarck: The Caprivi Era*, Cambridge 1958, s. 4.

¹⁶⁰ HINSLEY, F. H., *Bismarck, Salisbury and the Mediterranean Agreements of 1887*, in: *The Historical Journal*, Vol. 1, No. 1, 1958, s. 76.

¹⁶¹ Telegram Plessena zahraničnímu úřadu, Londýn, 2. května 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 816, s. 175–176.

¹⁶² Srov. FRÖHLICH, s. 46; VICK, s. 13–14; SMITH, s. 652.

¹⁶³ ZIMMERER – PERRAUDIN, s. 2.

¹⁶⁴ Dne 19. prosince 1888 se Herbert von Bismarck v soukromém dopise Hatzfeldtovi vyjádřil o Salisburyem: „Vždy se choval loajálně. Obával jsem se, aby nepadl za obět' svým krajanům a protivníkům, aby nebyl přístupný vlivu misionářů nebo nepřátel. Spolu s Vámi sdílím názor, že jeho přetrvání na místě je pro nás stokrát

Říšský kancléř na základě výpovědi německého kapitána Schrödera v srpnu 1888 určil, že ani do budoucna si Francie nemohla dovolit podniknout vážnější válečné akce proti Velké Británii, ani útok, ani demonstraci svých sil, protože by musela neustále počítat s německou brannou mocí na východ od své hranice. Zcela jistě by se Francie v případě propuknutí otevřeného nepřátelství s Velkou Británií obrátila k Rusku. Z tohoto důvodu pro zachování míru v Evropě podle Bismarckova názoru nebylo od věci přiblížit k sobě čtyři státy, které by si přály zachování trvalého míru: Rakousko-Uhersko, Velkou Británií, Itálii a Německo.¹⁶⁵ Car navíc směřoval ruský obchod stále více na francouzský trh a další sblížení těchto dvou států se dalo očekávat.¹⁶⁶

Úspěšné uzavření Středomořských dohod a odcizení, k němuž došlo mezi Francií a Velkou Británií kvůli egyptské otázce, vlilo německé diplomacii do žil vlnu optimismu.¹⁶⁷ Německý kancléř navrhl v lednu 1889 Velké Británii alianci, která měla podle jeho podání sloužit posílení míru v Evropě, aby se po časově omezenou dobu mohly oba státy vyhnout válce. Otto von Bismarck musel neustále brát v úvahu možnost války Rakousko-Uherska s Ruskem, vláda Velké Británie si naopak nemohla být jista postojem Spojených států amerických. Spojené státy by se mohly v budoucnu rozhodnout pro obsazení Kanady s pomocí Francie, která by se ale sotva něčeho odvážila, kdyby věděla o několika set tisícové německé armádě na své východní hranici. Podle postoje německého kancléře přitom nešlo o prosazování síly v případě války, ale o snahu se jí vyhnout. Ani Francie, ani Rusko, by se neopovázily porušit mír ve chvíli, kdy by musely Velkou Británií počítat ke svým protivníkům.¹⁶⁸

Salisbury jako odpověď na kancléřovu nabídku aliance ujistil německou stranu, že dobré vztahy s Německem mu vždy ležely na srdci, a že by chtěl tento návrh do budoucna promyslet. Zároveň si ale přál zachovat celou záležitost v naprosté tajnosti, s čímž Bismarck souhlasil. Dne 26. ledna podpořil svou politiku na půdě říšského sněmu slovy: „*Považuji Velkou Británii za jednoho z našich tradičních spojenců, s nímž nemáme sporů. Můžeme se společně opřít o více než stopadesátiletou tradici. Přál bych si, aby se naše země ještě více*

---

důležitější, než celá východní Afrika.“ Telegram Plessena zahraničnímu úřadu, Londýn, 2. května 1887, in: GP, Bd. IV., Nr. 816, s. 176.

¹⁶⁵ Návrh státního tajemníka zahraničního úřadu hraběte von Berchema Hatzfeldtovi, Berlín, 21. srpna 1888, in: GP, Bd. IV., Nr. 942, s. 399.

¹⁶⁶ NICHOLS, s. 35.

¹⁶⁷ GILLARD, s. 632.

¹⁶⁸ Instrukce kancléře Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 11. listopadu 1889, in: GP, Bd. IV., Nr. 943, s. 400–401.

*propojily, a to zejména v koloniální otázce.*¹⁶⁹ Možnost uzavření spojenecké smlouvy mezi Velkou Británií a Německem samozřejmě kalilo několik problémů: 1) obavy britských průmyslníků a obchodníků z německé konkurence a 2) spory v koloniální politice.¹⁷⁰ Říšský kancléř se nevyvaroval, stejně jako jeho britský protějšek, konfrontace s domácí veřejností. Již v létě 1889 si německý tisk stěžoval, že je říšský kancléř vůči Velké Británii v koloniálních otázkách až příliš povolný.¹⁷¹

Pro německou stranu ale hrála důležitou roli skutečnost, že v letech 1871–1890 vystupoval Bismarck vždy pro „věc míru“ a svým jednáním se tento postoj také snažil potvrdit na mezinárodním poli.¹⁷² Němečtí diplomaté se na druhé straně zmýlili, když nabyli nesprávného dojmu, že se Velká Británie do budoucna chtěla vzdát politiky „skvělé izolace“ a připojit se k Trojspolku.¹⁷³ Odpověď britského premiéra poté, kdy němečtí diplomaté zopakovali nabídku aliance, zněla vyhýbavě: „*Uvidíme za čas, zatím musíme nechat vaši nabídku ležet na stole, neříkáme ani ano ani ne, to je bohužel vše, co můžeme v současnosti dělat.*“¹⁷⁴ V polovině března 1889 se vzájemné vazby zkomplikovaly. Vztahy mezi Velkou Británií a Německem začali v koloniální politice totiž důrazně kritizovat i Britové. Vyjádřili své zneklidnění nad děním ve východní Africe a upozornili především na narušování obchodu, dopravy a úpadek činností společností kvůli válce. Již v průběhu berlínské konference o Samoi, která se konala ve dnech 29. dubna až 14. července 1889, se obhájce koloniální expanze Joseph Chamberlain, hrabě Rosebery i lord Salisbury vyjádřili, že by bylo v zájmu obou států vyřešit sporné body ve východní Africe, aby se Velká Británie a Německé císařství nedostaly v budoucnosti do sporu.¹⁷⁵

V roce 1889 věnoval Bismarck speciální pozornost sblížení Německa a Velké Británie, což se promítlo zejména ve vyjednávání o Africe. V červenci sdělil německý kancléř Britům, že již pocítil únavu kvůli neustávajícím problémům se Zanzibarem, a že si rovněž uvědomil minimální hospodářskou hodnotu východní Afriky. Současně naznačil, že by byl ochoten jít velmi daleko, aby dosáhl finálního řešení východoafrických potíží.¹⁷⁶ Německý kancléř neustupoval ve druhé půli roku 1889 britské africké politice. Naopak, protestoval

¹⁶⁹ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 16. ledna 1889, in: GP, Bd. IV., Nr. 944, s. 403–404.

¹⁷⁰ STELLNER, F., *Capriviho zahraniční politika v letech 1890–1892*, in: Historický obzor, roč. 6, č. 9/10, 1995, s. 206.

¹⁷¹ Instrukce Herberta von Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 18. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1672, s. 5.

¹⁷² NICHOLS, s. 4.

¹⁷³ STELLNER, *Vilém...*, s. 123.

¹⁷⁴ Soukromý dopis Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. března 1889, in: GP, Bd. IV., Nr. 945, s. 405.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 405–407.

¹⁷⁶ NICHOLS, s. 59.

proti dovozu zbraní do sultanátu Witu. Britové je sem dováželi s odvoláním na možné nebezpečí útoku somálských kmenů, před nimiž bránili i usedlé německé obyvatelé. Nicméně Herbert von Bismarck souhlasil pouze s dovozem menšího množství těchto zbraní, vést trvale výnosný obchod s vojenským materiálem považoval za nehoráznost. Nutnost právního vyrovnání mezi Britskou východoafrickou společností a „Witu-Gesellschaft“ se prokázala.¹⁷⁷

Joseph Chamberlain nabídl Herbertu von Bismarckovi na konci března 1889 předání Německé jihozápadní Afriky do rukou Velké Británie za ostrov Helgoland. Argumentoval, že tato oblast spravovaná Němci by byla vhodná k rozšíření území Kapska. Tato výměna by se Bismarckovi samozřejmě velice líbila, protože Německá společnost pro jihozápadní Afriku (*Die Deutsche Kolonialgesellschaft für Südwestafrika*) nevykazovala žádné úspěchy a zisk evropského území by se u domácí veřejnosti těšil velké popularitě.¹⁷⁸ Jenže již v polovině dubna Salisbury informoval německou stranu o této výměně jako o nevýhodné pro Brity. Doplnil ještě, že Chamberlain jednal bez předchozí konzultace s ním. Britský premiér odložil jednání a německý kancléř vydal příkaz Hatzfeldtovi, aby s otázkou Helgolandu již nezačínal. Bismarck nechtěl dát Britům najevo, jakou důležitost měl ostrov pro Němce ze strategického hlediska. Britové by totiž mohli v případě obnovy jednání navýšit své požadavky.¹⁷⁹

Bismarck nadále vytvářel nátlak na Brity. V říjnu potvrdil založení protektorátu nad pásem pobřeží severně od britské sféry vlivu.¹⁸⁰ Ve 2. polovině roku 1889 na základě svých pozorování postupně nabyt německý velvyslanec v Londýně Hatzfeldt přesvědčení, že britské obchodní kruhy a širší veřejnost pocítily ohrožení německými zájmovými skupinami, zejména činností Německé východoafrické společnosti (*Deutsch-Ostafrikanische Gesellschaft*) ve východní Africe. Kvůli vývoji událostí na Zanzibaru vzrůstal ve Velké

---

¹⁷⁷ Instrukce Herberta von Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 18. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1672, s. 5–6.

¹⁷⁸ V tomto kontextu je nutno krátce upozornit na Německou jihozápadní Afriku, která již od počátku vykazovala řadu negativních znaků. Rychle se ukázalo, že Lüderitzem zabrané území se nehodí jako předpolí pro další pronikání do vnitrozemí Afriky, a že se tu v dohledné době nebudou moci těžít žádné nerosty. Už v listopadu roku 1885 se levicově smýšlející liberál Eugene Richter v budově říšského sněmu o kolonii zmínil takto: „Kdo dnes mluví o Angra Pequeña, Lüderitzově zemi nebo Lüderitzovi? Celé to není nic víc než jen hromada písku. Jsou tam jen tři úředníci, kteří strážejí německé vlajky uprostřed písečného moře.“ Brémský obchodník Lüderitz prodal „svou kolonii“ Německé koloniální společnosti pro jihozápadní Afriku *Deutsch Kolonialgesellschaft für Südwestafrika*, ale ta si na území počínala tak špatně, že roku 1888 v kolonii propuklo povstání a německá posádka musela utéci pod ochranu Britů do Velrybí zátoky. I když Otto von Bismarck vyslal do oblasti vojenskou expedici, definitivní konsolidaci Německé jihozápadní Afriky zinstruoval až Leo von Caprivi. GRAICHEN – GRÜNDER, s. 119.

¹⁷⁹ Soukromý dopis Herberta von Bismarcka kancléři Bismarckovi, Londýn, 27. března 1889, in: GP, Bd. IV., Nr. 946, s. 408.

¹⁸⁰ I přes tento nátlak myslel německý kancléř na zachování dobrých vztahů s Británií. Když slyšel zprávy o úspěších německých kolonizátorů v Africe, zůstával nad věcí a prohlašoval: „Stále potřebujeme Velkou Británii k zachování míru“. STELLNER, Vilém ..., s. 124.

Británii dojem, že ve své tradiční sféře vlivu ztrácela kvůli slabosti britské vlády vliv. Britský generální konzul a politický agent na Zanzibaru plukovník Euan Smith doporučil začátkem prosince 1889 urovnat poměry mezi Velkou Británií a Německem v koloniální otázce. Lord Salisbury k tomuto tématu řekl, že jeho postavení nedosáhlo dostatečně silné pozice vůči vládě a podnikatelským skupinám, aby si mohl otevřeně dovolit diskuzi o parcelaci východní Afriky.¹⁸¹ Britský premiér na německý nátlak zdánlivě nereagoval. Ve skutečnosti však bedlivě sledoval počínání Němců ve východní Africe a 22. prosince 1889 nečekaně navrhl, že by některá britsko-německá sporná území, například ostrov Zanzibar, mohla být vzata do smířčího řešení.¹⁸²

Plukovník Euan Smith se následně vyjádřil ve stejném duchu jako britský premiér. Doporučil diskuzi vedoucí k řešení otázek v koloniálních záležitostech, zejména o Zanzibaru. V soukromém rozhovoru s Hatzfeldtem Salisbury dodal, že ze své strany by neměl nic proti tomu, navzdory některým britským protiněmecky smýšlejícím kruhům, aby se velkoryseji pohlíželo na požadavky Němců.¹⁸³ I přes diplomatickou shodu, která panovala v průběhu roku 1889 mezi Velkou Británií a Německem a jejíž výraz bychom mohli vidět například ve shodném postupu v samojské otázce nebo v Bismarckově návrhu na německo-britskou spojeneckou smlouvu zaměřenou proti Francii, nedospěla ani na konci roku 1889 jednání do takové fáze, aby Velká Británie považovala za výhodné připojit se k Trojspolku nebo uzavřít spojeneckou smlouvu s Německým císařstvím. Přesto právě od prosince začala probíhat hlavní jednání, která nakonec vyústila v podpis Helgolandské smlouvy.¹⁸⁴

Britský premiér Hatzfeldtovi sdělil, že mu vždy šlo především o otázku ostrova Zanzibar. Na dotaz německého hraběte, zda by nechtěl vyřešit protektorát na východoafrickém pobřeží, který tolik znesnadňoval život Britské východoafrické společnosti, odpověděl britský premiér, že na protektorát vůbec nepomyslel.¹⁸⁵ Prohlášení britského premiéra z prosince 1889 velmi obezřetně informovala německou stranu o možnostech uzavření určitého koloniálního vyrovnání. O Ugandě a touze lorda Salisburyho získat pro Velkou Británii celé povodí Nilu bychom v návrhu nenalezli ani zmínku, a přitom právě

---

¹⁸¹ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 7. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII, Nr. 1672, s. 3–4.

¹⁸² Třetí markýz ze Salisbury nepatřil mezi lidi zachvácené koloniálním entusiasmem, obchodní vyhlídky ve vnitrozemí východní Afriky či v oblasti velkých jezer jej nechávaly chladným. Jeho rozhodnutí neovlivňovala vyjádření idealistických Britů, která se týkala spojení Kapsko-Káhira nebo Niger-Nil. Britský premiér vše posuzoval realisticky. Z tohoto úhlu pohledu na něj zejména působilo mahdistické povstání a propojení z východního pobřeží Afriky s Ugandou a prameny Nilu. DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 290–291.

¹⁸³ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1674, s. 7.

¹⁸⁴ STELLNER, *Vilém ...*, s. 89.

¹⁸⁵ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1674, s. 7–8.

rozsáhlou africkou smlouvu, jež by zajišťovala Velké Británii možnost obrany a výhodný přístup k údolí Nilu, měl Salisbury na zřeteli, když zveřejňoval své oficiální stanovisko.¹⁸⁶

Od počátku prosince 1889 můžeme již hovořit o zvýšené diplomatické aktivitě mezi Velkou Británií a Německem.¹⁸⁷ Hatzfeldt trval na předběžné definici bodů k jednání, Salisbury se však v této složité otázce nechtěl unáhlit, a proto navrhl, aby byly v následujících měsících záležitosti důkladně prodiskutovány.¹⁸⁸ Jednání se na několik měsíců přerušila. V lednu 1890 německé straně docházela trpělivost, a proto se dotázala, zda by již mohly obě strany zahájit vzájemnou diskuzi o další sporná africká území a řešit problémy spojené s koncesemi britských a německých obchodních společností. Finální smlouva se tedy neměla omezit jen na navrhované otázky britského premiéra Salisburyho, ale měla se rozšířit ještě o další. Obě strany rovněž souhlasily s tím, že vedoucí afrického oddělení na britském ministerstvu zahraničních věcí Henry Percy Anderson¹⁸⁹ by měl přijet v dohledné době do Berlína, aby o koloniálních problémech jednal osobně. Jeho odjezd se však protáhl do začátku května.¹⁹⁰ Tehdy už ale Německé císařství začala ovlivňovat politika dvou nových osob: císaře Viléma II. a jeho kancléře Leo von Capriviho.¹⁹¹

2. 3. Jednání o podobě Helgolandské smlouvy

Na počátku 90. let vzrostla ve Wilhelmstraße naděje, že by se Velká Británie na základě vstřícného jednání ohledně Helgolandské smlouvy a společného postupu ve Středomoří mohla přidat k Trojspolku. Společné zájmy ale nikdy nedosáhly takového stupně, aby se Velká Británie dostala do pozice, kdy by byla okolnostmi nucena přijmout dodatečné závazky k Středomořským dohodám. Mezi Londýnem a Berlínem, jak se ukázalo postupem

---

¹⁸⁶ K aktivitě vedl také Salisburyho fakt související s tím, že v červnu 1890 konzervativci disponovali v Dolní sněmovně většinou jen o čtyři hlasy a britský premiér zoufale potřeboval jakýkoli mezinárodní úspěch. FRÖHLICH, s. 51–52.

¹⁸⁷ Zmíněna byla ještě potřeba uspořádání hranice mezi Togem a Zlatým pobřežím. DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 292.

¹⁸⁸ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1674, s. 8.

¹⁸⁹ Henry Percy Anderson (1831–1896) byl vedoucí afrického oddělení ministerstva zahraničních věcí a hlavní tvůrce britské africké politiky v 80. a 90. letech 19. století. Odpověděl na každý tah, jaký zahrálo Německé císařství nebo Francie. V průběhu své kariéry vyzařoval vstřícností vůči Německu a nevraživostí vůči Francii. Roku 1889 plně podpořil nilskou strategii premiéra Salisburyho. Rok 1890 a tedy Helgolandskou smlouvu považoval vedoucí afrického oddělení ministerstva zahraničních věcí za britské vítězství a právě tehdy se podle jeho názoru definitivně ukázalo, že ne Německo, ale Francie je hlavním evropským protivníkem Velké Británie v Africe. LOUIS, R., *Sir Percy Anderson's Grand African Strategy, 1883–1896*, in: *The English Historical Review*, Vol. 81, No. 319, 1966, s. 292–293, 310.

¹⁹⁰ Zpráva Hatzfeldta kancléři Bismarckovi, Londýn, 22. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1674, s. 8–9.

¹⁹¹ NICHOLS, s. 59.

času, nevládla v základních zahraničních otázkách shoda.¹⁹² Od března 1890 si německá diplomacie začala počínat mnohem agresivněji. Zavrhla Bismarckovu koncepci hry „s pěti koulemi“ a po neobnovení zajišťovací smlouvy se rozhodla pokusit se připoutat Velkou Británii k Trojspolku.¹⁹³

Leo von Caprivi se snažil utužovat vztah Německého císařství k ostatním státům Trojspolku a zamezit jeho členům sblížení nebo spolupráci s Francií a Ruskem.¹⁹⁴ Obchodními smlouvami propojoval německý kancléř mezi sebou všechny tři státy do té míry, že roku 1890 dosáhl určitého ekonomického urovnání a doufal, že za takového stavu okolností, k nimž se brzy měla přidat ještě koloniální smlouva s Velkou Británií, by se Britové mohli stát členem Trojspolku. Londýn ale nepotřeboval německé spojenectví, chtěl prozatím pouze Německé říši zabránit, aby se nedostala na stranu britských nepřátel.¹⁹⁵ Koloniální politika poněkud komplikovala diplomatická jednání Velké Británie a Německého císařství. Velké rozšíření britských koloniálních podniků poskytnutím podpory Nigerské společnosti, Britské východoafrické společnosti a Jihoafrické společnosti ve 2. polovině 80. let 19. století vedlo k velkému rozmachu britského vlivu v Africe. Německá koloniální aktivita na „černém kontinentu“ se samozřejmě v očích britské veřejnosti s kladným hodnocením neshledala. V oblasti Witu se proti sobě postavily německá *Witu-Gesellschaft* a Britská východoafrická společnost (*British East African Company*).¹⁹⁶

V březnu 1890 jmenoval Vilém II. na post německého kancléře Leo von Capriviho, který měl sice již zkušenosti s námořními reformami, ale na půdě zahraniční politiky stál prvně. V době nástupu na post uposlechl císařovu žádost spíše z pocitu vojenské povinnosti, než že by se cítil být do úřadu předurčen.¹⁹⁷ Věděl, že ve vnitřní ani zahraniční politice nedisponuje požadovanými zkušenostmi. Proto se o mezinárodní situaci radil s císařem a

---

¹⁹² FRÖHLICH, s. 50.

¹⁹³ Britský historik Gillard se domníval, že se Německé císařství nesnažilo o připoutání Velké Británie k trojspolkovému paktu prostřednictvím koloniálního tlaku. Důkazem bylo pro něj uzavření samotné Helgolandské smlouvy. Kdyby Němci neuspořádali území v Africe a nevyjasnili tak situaci na černém kontinentu, spolupracovali by podle názoru britského historika Britové nadále velkou měrou s Německem a Trojspolkem. Právě v letech 1887–1890, tedy v období, kdy Bismarck nabízel Velké Británii alianci, probíhala největší koloniální spolupráce mezi oběma státy. Britská výpomoc, materiální i diplomatická, při potlačování vzpoury v Německé východní Africe, stejně jako Helgolandská smlouva to jen dokazují. GILLARD, s. 632.

¹⁹⁴ V květnu roku 1890 říšský kancléř prohlásil: „*Chceme žít s Ruskem v míru a nedávat mu příležitost zakalit vztahy mezi našimi státy. Německé císařství ale zároveň bude podporovat své zájmy v Bulharsku a Bisertě.*“ FRÖHLICH, s. 50.

¹⁹⁵ STELLNER, *Vilém ...*, s. 125.

¹⁹⁶ Instrukce Herberta von Bismarcka Hatzfeldtovi, Berlín, 18. prosince 1889, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1673, s. 5.

¹⁹⁷ Ještě roku 1889, když Caprivi procházel Bismarckovým palácem, prohodil: „*Jaký šílenec by se odvážil být Bismarckovým nástupcem?*“ NICHOLS, s. 32.

ministry a ve vnitřní politice spoléhal na názory expertů.¹⁹⁸ Ke Capriviho cti je nutno přiznat, že se nikdy nestal „loutkou bez vůle“, a že v kontaktu s lidmi z císařova okolí, zejména Eulenburgem, Holsteinem a Kiderlen-Wächterem, vždy otevřeně hájil své názory; ustupoval jen pod vahou argumentů oponentů.¹⁹⁹

Lze říci, že březen 1890 změnil od základu tvář německé politiky. Koloniální oddělení zahraničního úřadu nově převzal Paul Kayser a státním tajemníkem zahraničního úřadu se místo Herberta von Bismarcka stal Adolf Hermann svobodný pán Marshall von Bieberstein.²⁰⁰ Henry Percy Anderson se s německým velvyslancem shodl, že je nejvyšší čas dospět k vzájemnému urovnání. Podle názoru vedoucího afrického oddělení na britském ministerstvu zahraničních věcí se měly sjednat budoucí hranice obou zájmových sfér již dříve, konkrétně roku 1886. Anderson chtěl již tehdy předejít vzájemným pŕtkám a předpokládal rychlý postup obou stran, německé i britské, do dosud neprobádaných oblastí východoafrického vnitrozemí.²⁰¹

V roce 1890 již nedošlo k prodloužení zajišťovací smlouvy mezi Ruskem a Německem. Jedno z prvních zahraničně-politických rozhodnutí „nového kurzu“ Viléma II. dávalo jasně najevo, že se politika Německého císařství změnila. Otto von Bismarck původně zamýšlel smlouvou zamezit propojení mezi Paříží a Petrohradem, hodlal tak odklonit zájem Ruska do Asie.²⁰² S pokračující německou podporou Trojspolku se ale ukázalo, že v rozporu se zajišťovací smlouvou byla spolupráce mezi Německým císařstvím a Rakousko-Uherskem.²⁰³ Politikou nového kurzu dával Vilém II. jednoznačně přednost Trojspolku před spoluprací s carským Ruskem. Když 18. června 1890 zajišťovací smlouva vypršela, nikdo z původních aktérů ji již neobnovil.²⁰⁴ Kvůli jejímu neprodloužení ale klesala motivace Velké Británie přistoupit k Trojspolku. V důsledku chladnějších styků mezi Německým císařstvím a Ruskem měli Britové pohodlnější pozici v Asii. Věděli totiž, že se zájem cara zaměří spíše na evropské než na asijské záležitosti. Petrohrad se začal obchodně a diplomaticky vázat ještě více na Paříž.²⁰⁵

---

¹⁹⁸ FRÖHLICH, s. 47–48.

¹⁹⁹ STELLNER, *Vilém ...*, s. 116.

²⁰⁰ Syn Otto von Bismarcka okomentoval svůj odchod slovy: „*Když jde jeden, musí jít i druhý.*“ Jeho nástupce, který do této doby plnil funkci zástupce Bádenska ve Spolkové radě, v Evropě dosud nikdo neznal. Adolf Hermann svobodný pán Marshall von Bieberstein si od bývalého kancléře vysloužil negativní kritiku a označení „neschopný packal z Breisgau“. STELLNER, *Capriviho ...*, s. 203.

²⁰¹ Zpráva Hatzfeldta kancléři Leo von Caprivimu, Londýn, 30. dubna 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1675, s. 9.

²⁰² NICHOLS, s. 4.

²⁰³ FRÖHLICH, s. 48–49.

²⁰⁴ STELLNER, *Vilém ...*, s. 120.

²⁰⁵ Tentýž, *Capriviho ...*, s. 206–207.

Leo von Caprivi nechtěl politikou na „černém kontinentě“ negativně poznamenat vztahy s ostatními evropskými státy.²⁰⁶ Za hlavní cíl považoval, jak německá strana s definitivní platností uvedla, docílit jediné souhrnné smlouvy, která by trvale řešila vztahy obou států na africkém kontinentu. Němci chtěli nabídnout určité návrhy úprav hranic území, aby tak odstranili možné třecí plochy mezi nimi a britskou stranou. Oběma národům by tak byla přidělena teritoria, která by mohla být dle libosti rozšiřována a rozvíjena. V případě neúspěšných jednání by se Němci nespokojili s částečnou úpravou hranic a povrchním řešením problémů, ale trvali by na dosavadním stavu poměrů. Anderson se s tímto německým postojem spokojil.²⁰⁷

Propuštěním Otto von Bismarcka z funkce říšského kancléře dostaly události, týkající se koloniálních vztahů Velké Británie a Německa, rychlý spád. Během prvních měsíců roku 1890 se zahraniční politika Německého císařství od základu změnila od ofenzivního charakteru k defenzivnímu, od nynějška si jako hlavní náplň vytyčila stabilizaci a obranu Trojspolku. Reálně se tato změna projevila ve vsřícnějším vztahu Viléma II. k Francii a podpisem Helgolandské smlouvy. V obou případech se přitom jasně jednalo o snahu mezinárodně podpořit pevnost vztahů trojspolkových partnerů.²⁰⁸ V dubnu 1890 navázala diplomatická jednání mezi německou a britskou stranou ohledně vzájemného vztahu v koloniích na stav z prosince 1889. Lord Salisbury předpokládal snadné dosažení shody v otázce předběžné parcelace afrického prostoru, ale očekával obtížnosti při detailním dělení území ve vnitrozemí, zejména v oblasti velkých jezer. K tomu ještě musel započítat britské sentimentální vnímání prostoru na západ od jezera Malawi, kde Velká Británie dlouhou dobu vyvíjela misijní činnost.²⁰⁹

Sir Henry vyzdvihl s obzvláštním důrazem v průběhu vyjednávání problém Zanzibaru, byť jako hlavní kámen úrazu uvedl protektorát Witu. Pruh při východoafrickém pobřeží, který spadal pod německou ochranu, komplikoval bezprostřední přístup britské strany k pramenům Nilu; podle názoru vedoucího afrického oddělení na britském ministerstvu zahraničních věcí měl v budoucnu ještě zapříčinit nedůvěřivý pohled Britů na německou koloniální politiku. Hatzfeldt na základě instrukcí von Capriviho odpověděl, že podle přesvědčení německé vlády měl pro Německé císařství sultanát velkou cenu, a proto se tohoto do budoucna nadějně

---

²⁰⁶ FRÖHLICH, s. 51.

²⁰⁷ Zpráva Hatzfeldta kancléři Caprivimu, Londýn, 30. dubna 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1675, s. 10–11.

²⁰⁸ NICHOLS, s. 59.

²⁰⁹ Zpráva Hatzfeldta kancléři Caprivimu, Londýn, 30. dubna 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1675, s. 9.

vypadajícího území nechtěl vzdát.²¹⁰ Leo von Caprivi se snažil o eliminaci potenciálních konfliktů v Africe mezi oběma státy. Stejně jako jeho předchůdce, ani on nikdy nebyl přílišným zastáncem koloniální politiky a neváhal obětovat její nadšence a výstavbu německé flotily dobrým vztahům s Velkou Británií. Nehodlal Britům v žádném případě ustupovat příliš, protože by tak jasně ukázal záměry německé zahraniční politiky.²¹¹

Císař stále více zdůrazňoval nutnost udržet v mimoevropských državách dobrý vztah s Velkou Británií za jakýchkoli okolností.²¹² Mezi léty 1888–1890 byly ustanoveny tři základní okruhy problémů mezi Německem a Velkou Británií: 1) osud důležitých vnitrozemských regionů kolem jezer Viktoriina, Tanganika a Malawi, 2) spory o konkrétní vymezení vnitrozemských hranic mezi německými a britskými společnostmi zainteresovanými v oblasti a 3) nutnost určit a přesně definovat budoucí postavení a pravomoci sultána Zanzibaru.²¹³ Postavení lorda Salisburyho v koloniální otázce komplikoval entuziasmus vlivného britského protiněmecky smýšlejícího novináře a cestovatele Henryho Mortona Stanleyho, který vyzýval k horečnější činnosti v Africe. Jako důsledek jeho činnosti britský premiér dokonce očekával zhoršení britsko-německých vztahů. Zároveň se začala projevovat vzájemná rivalita a nedůvěra britských a německých společností na Zanzibaru.²¹⁴

Začátkem května 1890 se do Berlína dostavil Anderson a na povrch vyšly těžkosti týkající se zájmových sfér vlivu západně od jezera Malawi. Salisbury upozornil na fakt, že do vzájemných vyjednávání není možné vkládat ta území, na nichž měli Britové své zájmy dlouho před Němci. Právě v oblastech západně od jezera Malawi působily dříve britské misie; britský premiér je nehodlal přenechat vlivu Německého císařství. Hatzfeldt Salisburymu sdělil, že takovéto pojetí problému vidí jako neuvážené. Podle oficiálního stanoviska německé diplomacie se nejednalo pouze o jeden jediný bod jednání, ale právě naopak o celou soustavu bodů.²¹⁵ Jestliže se tedy britská strana cítila být při vyjednáváních poškozena v oblasti západně od jezera Malawi, na území žádaném Německem a německé ochraně podléhajícím, mohla být plně odškodněna v jiných oblastech Afriky. Urovnání v koloniální otázce

---

²¹⁰ Tamtéž, s. 9.

²¹¹ V rozhovoru s předákem Německé koloniální společnosti (*Deutsche Kolonialgesellschaft*) Caprivi pronesl řeč: „Svou koloniální a loďní politikou zeslabujete naši vojenskou sílu na pevnině a ještě k tomu nás znepřátelujete s Velkou Británií, naším jediným přirozeným spojencem v neodvratném boji, jenž rozhodne o budoucích osudech Německa. Dnes a v nejbližší budoucnosti se Německu klade otázka pouze takto: ne jak velké může být naše loďstvo, ale jak malé“. STELLNER, Vilém ..., s. 124.

²¹² FRÖHLICH, s. 52.

²¹³ GILLARD, s. 632.

²¹⁴ Zpráva Hatzfeldta kancléři Caprivimu, Londýn, 30. dubna 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1675, s. 9.

²¹⁵ Soukromý dopis Hatzfeldta státnímu sekretáři zahraničního úřadu svobodnému pánovi von Biebersteinovi, Londýn, 14. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1676, s. 11–12.

považovali Němci za nutné z toho důvodu, aby na přiděleném území mohly obě strany provádět nezávislou politiku. V průběhu jednání se posléze ukázalo, že hlavní Salisburyho zájem spočíval v získání Ugandy a přístupu k pramenům Nilu, zatímco Němcům na srdci nejvíce ležel ostrov Helgoland.²¹⁶ Oficiálně ale tato svá stanoviska nikdy tvrdě ani Němci ani Britové neprosazovali, neboť se obávali, že druhá strana by mohla své žádosti stupňovat.²¹⁷

Obchodní zájmy Němců se nevázaly na Nil, a proto němečtí experti souhlasili se ztrátou Ugandy. V polovině května Salisbury převzal hlavní kontrolu nad průběhem jednání. Britský premiér formuloval 14. května 1890 své požadavky, které měly s ohledem na veřejné mínění zůstat přísně utajené, následovně: 1) území severozápadně od jezera Malawi mělo být rozděleno. Ozřejmilo se tedy, že Salisbury byl ochoten v tomto případě zajít ke kompromisu a netrval na udržení území, kde dříve působily britské misie, 2) hodlal rozdělit oblast jihozápadně od Viktoriina jezera. Hranice mezi německou a britskou sférou vlivu měla vycházet ze severního konce jezera Tanganika, kopírovat pohoří přibližně v severovýchodním směru a pak končit při pobřeží Viktoriina jezera, 3) dále navrhl, aby se Německé císařství ve prospěch Velké Británie vzdalo protektorátu Witu a ostrovů Manda a Patta při východoafrickém pobřeží. Zároveň britský premiér vyjádřil své dosud nezveřejněné přání: 4) Německé císařství by se zavázalo umožnit Velké Británii převzetí protektorátu na ostrově Zanzibar, 5) Německu měl být postoupen ostrov Helgoland, 6) v případě shody ve výše uvedených pěti bodech by britská vláda souhlasila s vydáním pevninských pobřežních teritorií na západ od ostrova Zanzibaru, které byly dosud německé straně jen pronajímány, pevně do rukou Německého císařství.²¹⁸

Německé císařství vázalo podporou Trojspolku své zájmy na Evropu a získání Helgolandu za ústupky v Africe by pro ně znamenal úspěch.²¹⁹ Proto britský premiér posléze tak snadno dosáhl svých cílů. Jakýkoli územní zisk v Evropě představoval pro Německé císařství velmi lákavé sousto, protože právě tak mohli ukázat Němci svým trojspolkovým

---

²¹⁶ Německý císař Vilém II. se průběžně informoval o stavu vyjednávání a plně souhlasil s vyřešením všech otázek v jedné smlouvě. Nechtěl řešit problém Zanzibaru až dodatečně v jednotlivé smlouvě, jak navrhoval lord Salisbury. Císař k dopisům od hraběte Hatzfeldta vpisoval poznámky typu „!“, „Ne!“, „Společně nebo vůbec!“, „Správně!“. I on považoval východoafrické otázky včetně Zanzibaru a ostrov Helgoland za nedělitelné. Blíže viz Telegram Biebersteina císaři Vilému II., Berlín, 4. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1684, s. 21.

²¹⁷ Počátkem května požádal německý velvyslanec britského premiéra o jasnější podmínky k uzavření smlouvy, ale ten mu neurčitě řekl, že: „*Afrika je velký kontinent a my máme své zájmy v každé jeho části. Nechceme vést jednání v Berlíně, jež by trvala dlouho, a přitom v jejím průběhu nad celým kontinentem dodržovat status quo ... Jak já to vidím, patří Uganda spíše do britské, než německé sféry vlivu.*“ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 292.

²¹⁸ Soukromý dopis Hatzfeldta Biebersteinovi, Londýn, 14. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1676, s. 13.

²¹⁹ I rada Hollstein se nechal slyšet, že považuje „*Helgoland za hlavní věc, stejně jako Jeho Veličenstvo*“. STELLNER, *Capri viho ...*, s. 207.

partnerům moc a současně posílit své postavení na kontinentu.²²⁰ Podáním návrhů britského premiéra se ozřejmilo, že se Salisbury nechtěl vzdát propojení britských sfér z jihu na sever prostřednictvím jezer. Hatzfeldt se proto po seznámení se Salisburyho body vyjádřil, že Britové zašli ve svých návrzích dále, než očekával. Informoval ostrovany, aby nepočítali s velkorysou reakcí Němců vůči požadavkům Velké Británie.²²¹

Britský premiér informoval o svém plánu německého velvyslance prudkou a neoficiální cestou. Německo se mělo vzdát protektorátu nad východoafrickým pobřežím mezi Witu a městem Kismayu, Velké Británii mělo připadnout dostatek území na západ od Viktoriina jezera, a severozápadně od jezera Malawi, aby tu mohla vytvořit „celočervený pás“ (*all red route*), po němž Cecil Rhodes často toužil. Salisbury požadavky jednoznačně nadsadil. Svými nabídkami poskytoval méně, než chtěl získat.²²² Za všechny tyto ústupky mělo Německé císařství získat ostrov Helgoland. A právě tento fakt představoval pro německou diplomacii klíčový aspekt.²²³ Považovala totiž obsazení Helgolandu z vojenského hlediska kvůli stavbě severovýchodního kanálu za nanejvýš důležité. Německý velvyslanec Hatzfeldt nikdy nepustil ze zřetele důležitost Helgolandu, a proto nechal britského premiéra o tomto ostrovu začít mluvit jako prvního, aby si Salisbury nemyslel, že je pro Němce důležitý. Dále v popředí stála nutnost zabránit území pronajímaného od zanzibarského sultána a uspořádání sporného území na sever od jezera Tanganika. Až ve druhé linii pak šlo o vedení hranice mezi sférami vlivu na území severozápadně od jezera Malawi.²²⁴

Nárok britského premiéra na ohraničení německého afrického vnitrozemí německá strana stroze odmítla. Velké Británii by totiž připadla oblast mezi severním okrajem jezera Tanganika a jižním okrajem jezera Malawi. Tímto krokem by se britské državy vklínily mezi Němci spravovanou oblast a Svobodný stát Kongo, takže by se s ním německá kolonie ani na jednom místě nestýkala. Takové obklíčení bylo pro německou stranu naprosto nepřijatelné. Proto Hatzfeldt vyjádřil ochotu přenechat Británii cestu mezi jezery Malawi a Tanganika známou jako Stevensonovu trasu za předpokladu, že Britové svůj postup od severu zastaví na 1° jižní šířky. Jih by určovala hranice probíhající řekou Rowumou, podél jezera Malawi až ke Svobodnému státu Kongo.²²⁵ V zásadě německá strana neodmítla diskuzi k tématu, zda hranice mezi oběma územími povede severozápadním nebo západním směrem od jezera

---

²²⁰ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 292.

²²¹ Soukromý dopis Hatzfeldta Biebersteinovi, Londýn, 14. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1676, s. 13.

²²² DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 293.

²²³ GILLARD, s. 632.

²²⁴ Instrukce Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 25. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1680, s. 16.

²²⁵ FRÖHLICH, s. 52.

Malawi, neboť za podstatné považovala, aby nedošlo k propojení britských sfér vlivu severojižním směrem. Pokud by tedy v případě „celočerveného pásu“ Britové ustoupili, byli by jim Němci ochotni podstoupit oblasti Witu, ostrovy Manda a Patta a zaručit svobodu obchodu na řece Zambezi a po velkých jezerech.²²⁶ Salisbury tento požadavek považoval za dostatečný a ještě 14. května 1890 informoval německý velvyslanec v Berlíně Hatzfeldt o rozmluvě s prvním ministrem, v níž mu Salisbury nabídl uznání výše uvedených německých podmínek.²²⁷

Postavení britského premiéra se v následujících dnech poněkud zhoršilo, neboť přátelskou politiku s Německým císařstvím na koloniálním poli v britském tisku kritizoval novinář Stanley. I přesto Salisbury německému návrhu ustoupil a souhlasil, aby se německé území rozprostíralo až k východním břehům Tanganiky, a aby se dotýkalo konžské hranice.²²⁸ Zpomalení nebo i zastavení vyjednávání v důsledku tlaku veřejného mínění na lorda Salisburyho vnímal německý zahraniční úřad s obavou, že expedice obou států vedené do vnitrozemí Afriky by ustanovovaly další ohniska sváru mezi oběma zeměmi. Hatzfeldt proto zdůraznil ochotu ustoupit v afrických oblastech, když Britové zajistí Německu Helgoland a území při východním pobřeží Afriky. V další nótě z 23. května 1890 pak německý zahraniční úřad nabídl britské straně mezinárodní podporu při prosazování jejích zájmů na ostrově Zanzibaru.²²⁹ V Německu hrál stále důležitější roli také názor, že doposud nikdo neučinil z německých kolonií rentabilní území. Mezi obyvatelstvem, stejně tak jako v říšském sněmu, se šířila proti africkým územím negativní kritika. Podle Caprivioho, jenž se snažil v této době situaci poněkud mírnit, se dosud koloniální politika nedělala s dostatečným porozuměním.²³⁰

V případě odstoupení Helgolandu Německému císařství a držení ochranné ruky při záboru pobřežního území naproti ostrovu Zanzibaru tedy německá strana navrhla: 1) na severu vést linii tak, aby hranici určovala řeka Kagera a 1° jižní šířky, na jihu provést rozdělení podle návrhu premiéra Salisburyho. Německá strana se vyjádřila, že pokud by na severu mohla vést hranice v přímé rovnoběžce od ústí řeky Kagery k hranici Svobodného státu Kongo, byla by ochotna se celého sporného území na jihu zřeknout, 2) protektorát Witu, pobřeží Somálska včetně vnitrozemí a ostrovy Manda, Patta postoupit Velké Británii, 3) připustit Velké Británii protektorát nad Zanzibarem.²³¹

²²⁶ Telegram Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 17. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1677, s. 14–15.

²²⁷ FRÖHLICH, s. 52.

²²⁸ Telegram Hatzfeldta zahraničnímu úřadu, Londýn, 22. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1678, s. 15.

²²⁹ Tamtéž, s. 16.

²³⁰ FRÖHLICH, s. 51.

²³¹ Instrukce Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 25. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1680, s. 16.

Co se týče prvních dvou bodů jednání, spočíval problém v požadavcích britských společností, to znamená na severu a jihu Němci zabraného území. Zatímco Mackinnonem založená Britská východoafrická společnost na severu by v případě odstoupení Witu zaujala přátelský postoj, Jihoafrická společnost trvala na volném průchodu na sever, což samozřejmě rozporuplně zasahovalo do hranice se Svobodným státem Kongo.²³² Zkrátka přišla Jihoafrická společnost, které se nepodařilo docílit severojižního propojení kontinentu. Myšlenku propojení Afriky od severu k jihu pomocí britských držav a následně postavit železnici spojující celý kontinent, britský premiér opustil. V průběhu vyjednávání otázka zazněla, ale Němci se nechali slyšet, že by v případě kompletního propojení od severu k jihu podél velkých jezer Britům nepřenechali severní protektorát nad sultanátem Witu, čímž by Velká Británie ztratila možnost bezproblémového styku s povodím Nilu z východu. Salisbury neměnil sentimentální s diplomacií a neváhal. Na povodí Nilu měl osobní zájem, ale na trase Kapské město – Káhira již ne.²³³ Němci kladli ještě jeden důležitý požadavek. Velká Británie musela souhlasit s odstoupením Helgolandu a východoafrického pobřežního území. Kdyby tak Britové neučinili, vyžadovali by od nich Němci mnohem větší ústupky v Africe.²³⁴

Britský premiér si přál v roce 1890 vyřešení africké otázky a stabilizaci vztahů s Německem, zvláště když v důsledku britské angažovanosti na Balkáně, ve Středomoří a v Úžinách rostlo napětí mezi Velkou Británií, Ruskem a Francií. Kvůli územnímu a správnímu zmatku, který v oblasti východní Afriky panoval, trpěli také britští a němečtí koncesionáři v Africe. Německý kancléř si naopak z dosažení společné smlouvy s Velkou Británií sliboval zahraniční úspěch v podobě zisku ostrova Helgolandu, kterému německá strana přidávala tolik důležitosti.²³⁵ Koncem května se i císař o ostrově v Severním moři vyjádřil jakožto o nejvyšší prioritě s ohledem na severovýchodní kanál. Z tohoto pohledu by tedy považoval získání kusu pevné půdy v Severním moři za vítězství. Německá diplomacie se snažila vytvářet na lorda Salisburyho nátlak, aby se uvolil s těmito podmínkami souhlasit. Upozorňovala, že podle přesvědčení císaře zřídka kdy dojde k opětné možnosti uzavřít smlouvu ohledně dvou klíčových otázek současně: východní Afriky, která již pět let dávala tolik příležitostí německým a britským šovinistům ke komplikacím a stížnostem, a Helgolandu. Hatzfeldt se v nejkrajnějším případě připravoval dát britskému ministrovi najevo,

---

²³² Telegram Hatzfeldta zahraničnímu úřadu, Londýn, 30. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1682, s. 19.

²³³ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 292, 294.

²³⁴ Instrukce Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 25. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1680, s. 17.

²³⁵ FRÖHLICH, s. 52.

že Helgoland hrál pro Němce vždy klíčovou roli, a že se vedle něho z německé strany ve východní Africe jednalo pouze o uzavírání výhodných smluv.²³⁶

Němečtí diplomaté si byli velmi dobře vědomi faktu, že tak velké koncese, jaké smlouva avizovala, musí obhájit před veřejným míněním. Chystali se na delší dobu sprovodit z cesty důležité body sváru s Velkou Británií, a tak se dostat do pozice, kdy by mohli kolonie bez problémů rozvíjet.²³⁷ To mělo podle jejich názoru zaručit pozitivní odezvu německé veřejnosti. Ta jistě s povděkem posléze přijala i souhlas německé strany s požadavkem britského premiéra Salisburyho ohledně svobody usazení a vyznání obyvatel v německých a britských koloniích.²³⁸ V pokračujících rozhovorech obou států nehodlal Hatzfeldt ustupovat tlaku soupeře. Poslední den měsíce května měl německý velvyslanec britskému premiérovi sdělit, že bez ostrova Helgolandu a pruhu pobřeží naproti ostrovu Zanzibar by nezískal ani protektorát Witu, ani ostrovy Manda a Patta, a Němci by se byli nadále ochotni bavit jen o uspořádání hranic Petersem zabraného území.²³⁹

Počátkem června 1890 Britové souhlasili se zahrnutím všech problémových bodů do jediné smlouvy. Zavázali se vypomoci Německému císařství k dosažení suverenity při pobřeží a vést severní hranici Petersem zabraného území rovnoběžkou 1° jižní šířky a jižní hranici podél řek Rukura a Kilambo. Připravili se postoupit ostrov Helgoland Německu výměnou za protektorát Witu, ostrovy Patta, Manda, Zanzibar a nově i Pembu.²⁴⁰ Obyvatelé ostrova v Severním moři si rovněž měli ponechat právo na volbu státní příslušnosti. Zavedení povinného odvodu do vojenské služby v císařské armádě mělo být pro lidi z Helgolandu odročeno o určitý, dosud pevně nestanovený čas. Tak tedy zněla základní osnova obou aktérů jednání.²⁴¹

---

²³⁶ Hrabě Hatzfeldt si měl připravit přímo řečnický výstup k britskému premiérovi, aby jej přesvědčil o vydání ostrova: Pročpak Velká Británie přikládá ostrůvku nepoměrně velkou hodnotu, když pro přátelské vztahy mezi oběma státy nemá na britské straně žádnou cenu. Naproti tomu ale ochromuje pobřežní obranu a usnadňuje možnost nepřátelských pozorování a útoků na Německé císařství. Kdyby jednání o začlenění strova v Severním moři k Německu nebyla úspěšná, připravoval se německý velvyslanec pronést větu, že Britové chtějí použít v případě války Helgolandu, aby mohli škodit Německu. Blíže viz Instrukce Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 29. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1681, s. 18.

²³⁷ Německý kancléř si současně uvědomoval tíživou situaci Britů. Velká Británie potřebovala mít Německo za partnera ve vztazích proti Rusku, s nímž se trvale střetávala ve střední Asii. Helgolandská smlouva měla umožnit určité zajištění a uklidnění vztahů v Africe, aby mohli mít Britové volné ruce v postupu proti eventuálnímu ruskému postupu ze střední Asie. Snahu o posílení vztahů s Velkou Británií Leo von Caprivi podpořil větou: „*Velká Británie je pro nás důležitější než Zanzibar a východní Afrika*“. STELLNER, *Capriviho ...*, s. 207.

²³⁸ Telegram Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 4. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1685, s. 21–22.

²³⁹ Instrukce Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 31. května 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1683, s. 19.

²⁴⁰ Zpráva Hatzfeldta zahraničnímu úřadu, Londýn, 5. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1686, s. 23.

²⁴¹ LOUIS, s. 293.

Německá vláda souhlasila s britskými upřesněními k vyjednávání a zavázala se ještě: 1) zachovat sultánovi na jemu odebraném území při pobřeží určité výhody, 2) zaručit bezproblémový a daňově nezátížený převoz Britů a britského zboží mezi Tanganikou a společnou hranicí severně od Viktoriina jezera. Stejně zvýhodnění mělo platit i pro německou stranu v oblastech mezi jezery Malawi a Tanganika, a Malawi a konžskou hranicí, 3) oboustranně uznat svobodnou volbu náboženství, právo na usazování se a obchodu a 4) umožnit obyvatelům Helgolandu svobodnou volbu státní příslušnosti s tím, že časový bod zavedení povinné branné služby měl být ještě blížeji upřesněn. Toto považoval císař za horní hranici toho, co mohli Němci Britům dopřát. Pokud by lord Salisbury se svými nároky zašel ještě dál, byla německá strana připravena v krajním případě ukončit vyjednávání a trvat na *statu quo*.²⁴² Pro Německé císařství by zisk ostrova v Severním moři znamenal úspěch, ale Leo von Caprivi nehodlal k tomuto účelu obětovat tak rozlehlá africká území. I když německý kancléř pokračoval v Bismarckově koloniální politice smířlivé vůči Velké Británii, zejména v tom smyslu, že nezvyšoval počet německých lodí, na velké ústupky připraven nebyl.²⁴³

Dlouhá a obtížná jednání o koloniální otázce pokračovala i nadále, ale přece jen 11. června dospěla z britské strany ke svému konci a rozuzlení. Ve vládním kabinetu budila obavy zejména ztráta Helgolandu, mnozí ministři mu přikládali velkou váhu a nepovažovali možnou válku s Německem do vzdálenější budoucnosti za vyloučenou, v tom případě by pro britskou flotilu představoval ostrov důležitý opěrný bod.²⁴⁴ Rovněž někteří podotýkali, že odstoupení Helgolandu Německu by mohlo zvýšit rozladění Francouzů vůči Britům. Hatzfeldt Salisburyemu řekl, že by mělo být v jeho naprostém zájmu vydat Helgoland, protože jinak by Velká Británie v Německu ztrácela sympatie u veřejnosti a situace by se tak komplikovala.²⁴⁵

Premiér Salisbury sdělil Hatzfeldtovi 14. června 1890, že se britský kabinet a specialisté na koloniální otázku dohodli. Současně ani královna nezaujala proti smlouvě nepřátelské stanovisko.²⁴⁶ Předběžné schválení smlouvy proběhlo v říšském sněmu 6. června a v britském kabinetu 10. června 1890, přičemž o zbývající konkrétní určení a podrobnosti ve smlouvě se starali britští a němečtí experti. K formálnímu podpisu Helgolandské smlouvy pak

---

²⁴² Zpráva Biebersteina Hatzfeldtovi, Berlín, 6. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1687, s. 24.

²⁴³ STELLNER, *Capriviho ...*, s. 207.

²⁴⁴ Ke stížnostem obchodních skupin ohledně nezrealizování severojižního propojení kontinentu Salisbury řekl: „Že by se Němci vzdali a nechali odříznout od Konga, se nám jeví jako nanejvýš nepravděpodobné.“ DENNY – GALLAGHER – ROBINSON, s. 294.

²⁴⁵ Zpráva Hatzfeldta kancléři Caprivimu, Londýn, 11. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1688, s. 24.

²⁴⁶ Telegram Hatzfeldta zahraničnímu úřadu, Londýn, 14. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1689, s. 25.

došlo 1. července 1890. Uveřejnění britsko-německé smlouvy o afrických državách a zejména odstoupení Helgolandu Německu překvapilo a rozladilo všechny společenské kruhy ve Francii. Mnoho politiků zde věřilo ve sblížení s Velkou Británií a doufali, že východní Afrika způsobí třenice a znesváření mezi Brity a Němci. Francouzi se domnívali, že Velká Británie ostrov Helgoland nikdy Němcům nepostoupí, protože tak neučinila ani v době, kdy potřebovala podporu Německa v otázce Egypta. Důležitou roli také hrálo, že ani Gladstone, který byl o předběžných jednáních ohledně smlouvy informován, se nechystal činit lordu Salisburyemu v parlamentu komplikace. Ačkoli se o smlouvě ve Francii mluvilo s velkým rozhořčením, domníval se německý velvyslanec v Paříži hrabě Münster, že se francouzské rozčilení jistě brzy uklidní.²⁴⁷

---

²⁴⁷ Zpráva německého velvyslance v Paříži hraběte Münstera kancléři Caprivimu, Paříž, 19. června 1890, in: GP, Bd. VIII., Nr. 1690, s. 25–26.

3. Uzavření Helgolandské smlouvy a její důsledky

Helgolandská smlouva z 1. července 1890 vymezila v Africe území spadající pod německý a britský vliv. Vlastní text tohoto dokumentu obsahuje 12 článků. První dva vymezují sféry vlivu obou států ve východní Africe. Třetí článek popisuje uspořádání německého území v jihozápadní Africe a čtvrtý ohraničuje německé kolonie Togo a Kamerun. V pátém až desátém článku se obě smluvní strany zavázaly: 1) spolupracovat v oblasti mezi řekou Benue a Čadským jezerem, 2) respektovat vzájemné hranice mezi britskou a německou sférou ustanovené v prvních čtyřech článcích a v případě jejich delimitace jednat s druhým státem, 3) nevměšovat se do zájmových sfér vlivu druhé strany, 4) uznat právně platné nároky soukromých osob či podnikatelských skupin na území druhého státu vzniklé před 1. červencem 1890, 5) dodržovat články Berlínské smlouvy o Kongu, týkající se zóny svobodného obchodu, 6) umožnit misionářům obou států působit na vymezených územích, poskytnout jim maximální ochranu a u obyvatel tolerovat všechny formy náboženského vyznání. V článku 11 se Velká Británie zavázala použít všechn svůj vliv, aby zanzibarský sultán postoupil bez výhrad své území na pobřeží a ostrov Mafia Německé východoafrické společnosti. Sultán měl za odstoupené teritorium a za ztracené příjmy obdržet adekvátní odškodnění. Velké Británii mělo připadnout zbylé území sultána včetně ostrovů Zanzibar a Pemba. Poslední článek podrobně popsal podmínky, za jakých měl ostrov Helgoland přejít pod správu Německého císařství.²⁴⁸

Konvencí, která se oficiálně nazývá „Smlouva o koloniích a Helgolandu“, se Německé císařství vzdalo nároků na Zanzibar a umožnilo Velké Británii výlučnou správu tohoto ostrova.²⁴⁹ Francie se proti tomuto kroku postavila, protože v britsko-francouzské smlouvě z 10. března 1862 se obě smluvní strany zavázaly, že budou uznávat nezávislost zanzibarského sultána. K tomuto ujednání přistoupili Němci koncem roku 1886.²⁵⁰ Leo von Caprivi proti této francouzské výtce vystoupil s názorem, že z právního hlediska neshledává na Helgolandské smlouvě nic, co by odporovalo britsko-francouzské smlouvě z roku 1862. V ujednáních z roku 1862 se totiž Velká Británie a Francie dohodly, že nepodniknou žádné akce vůči nezávislosti nebo majetku zanzibarského sultána proti jeho vůli. Východoafrický

---

²⁴⁸ Text Helgolandské smlouvy převzat z DELBRÜCK, H., *Das Staatsarchiv: Sammlung der officiellen Aktenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, Bd. LI., Leipzig 1891, s. 151.

²⁴⁹ BAER – SCHRÖTER, s. 34.

²⁵⁰ GROOT, s. 127.

panovník na smlouvu v roce 1890 bez odporu přistoupil.²⁵¹ Dne 5. srpna 1890 došlo k dojednání britsko-francouzské smlouvy, v níž Velká Británie uznala francouzský protektorát na Madagaskaru a Francie recipročně britský na Zanzibaru.²⁵² Paříž tedy oficiálně vyjádřila svůj souhlas s Helgolandskou smlouvou.²⁵³

Německé císařství se ve smlouvě z roku 1890 vzdalo případných územních nároků ve Witu a Somálsku, které Velké Británii jistily přístup z východu k pramenům Nilu, a v Ugandě. Požadavky na tato území již Německé císařství po červenci 1890 nikdy nevznoslo.²⁵⁴ Zejména region Uganda měl pro Brity velkou hodnotu.²⁵⁵ Oblast, odkud vytéká Nil, pokládali Britové za životně důležitou pro bezpečnost Egypta. Kdyby se totiž některý stát zmocnil horního Nilu a vybudoval zde systém přehrad, mohl by kdykoli pozdržet tok nejdelší řeky světa a citelně narušit hospodářství Egypta.²⁵⁶ V důsledku uzavření smlouvy přestalo Německé císařství představovat pro Velkou Británii protivníka v této oblasti. Britové se od této chvíle začali obávat zejména vlivu Francouzů, kteří mohli do Súdánu proniknout buď směrem od Čadského jezera, nebo z Džibuti.²⁵⁷ Carl Peters sice ještě stihl v Ugandě uzavřít další smlouvy o ochraně s domorodými náčelníky, ale Německé císařství na ně již nebralo ohled.²⁵⁸

Helgolandská smlouva přesně vymezila německou sféru vlivu ve východní Africe. Na severu tvořily pro hranici záchytné body řeka Umbe, jezero Jipe, severní úbočí hory Kilimandžáro a rovnoběžka 1° jižní šířky, která protínala Viktoriino jezero. Na jihu řeky Rowuma, M'sinje, Songwe, Kilambo a jezero Malawi. Západní hranici se Svobodným státem Kongo vytyčovalo jezero Tanganika. Do německé sféry vlivu od července 1890 patřilo východoafrické pobřežní území, které Němci dosud od zanzibarského sultána jen pronajímali, a ostrov Mafia.²⁵⁹ Území pod německou ochranou tak získalo čtyřúhelníkový tvar. Smlouvou byly jižní, severní a východní hranice německého území ve východní Africe stanoveny v podobě, v níž přetrvaly až do roku 1914.²⁶⁰

---

²⁵¹ Zpráva kancléře Capriviho Münsterovi, Berlín, 23. července 1890, in: GP, Bd. VIII, Nr. 1697, s. 31.

²⁵² Zpráva Münsteru kancléři Caprivimu, Paříž, 25. července 1890, in: GP, Bd. VIII, Nr. 1703, s. 37.

²⁵³ Více o této problematice KANYA-FORSTNER, A., S., *French African Policy and the Anglo-French Agreement of 5 August 1890*, in: *The Historical Journal*, Vol. 12, No. 4, 1969, s. 628.

²⁵⁴ FRÖHLICH, s. 53.

²⁵⁵ Srov. NICHOLS, s. 59; SHILLINGTON, s. 316.

²⁵⁶ Srov. KŘIVSKÝ, P. – SKŘIVAN, A., *Století odchází: Světla a stíny belle époque*, 2. vyd., Praha 2004, s. 235; ILIFFE, J., *Afrika a Afričané*, Praha 2001, s. 230.

²⁵⁷ KŘIVSKÝ – SKŘIVAN, s. 236.

²⁵⁸ BAER – SCHRÖTER, s. 35.

²⁵⁹ STELLNER, *Vilém ...*, s. 120.

²⁶⁰ GRAICHEN – GRÜNDER, s. 127.

Helgolandská smlouva dále vymezila hranici mezi Togem a britským Zlatým pobřežím. Na tomto území pod německou ochranou nedošlo v průběhu následujících 30 let k žádnému závažnému povstání, a proto bylo Togo v Německém císařství chápáno jako „vzorová kolonie“.²⁶¹ Němci v 90. letech 19. století expandovali od pobřeží do vnitrozemí a uzavírali zde s náčelníky další smlouvy o ochraně. V důsledku činnosti výzkumných expedic se nakonec německé území pod ochranou rozšířilo o dalších 250 kilometrů na sever do vnitrozemí.²⁶² Britové a Němci se rovněž dohodli na vymezení sfér vlivu v jihozápadní Africe. Došlo k ohrazení zdejšího německého teritoria na jihu a na východě. Smlouva také stanovovala, že z německé strany musí být zajištěn přístup k dopravně důležité řece Zambezi²⁶³, a proto i pruh území vedl ze severního konce východním směrem k tomuto toku. Tento takzvaný Capriviho cíp (německy *Caprivizipfel*, anglicky *Caprivi Finger*, někdy též *Caprivi Strip*), pojmenovaný po německém kancléři, nesměl být na žádném místě užší než 20 mil. Celkově můžeme říci, že prostřednictvím smlouvy došlo ke garanci německých afrických zisků z posledních šesti let.²⁶⁴

Německé císařství získalo Helgoland u německého pobřeží Severního moře.²⁶⁵ Tento ostrov vlastnili Britové od roku 1807 a po dlouhou dobu sloužil jako útočiště pro německé intelektuály, z nichž nejznámější byl básník Hoffmann von Fallersleben, který roku 1841 napsal text německé národní hymny.²⁶⁶ Vilém II. považoval získání Helgolandu za velký úspěch. Jen těžko skrýval nadšení, když o získání tohoto strategicky důležitého bodu napsal: „*Podarilo se důležité – nekrvavé rozšíření říše. Splnili jsme první podmínku pro vybudování válečného loďstva. Staleté přání hanseatů a Severoněmců se splnilo.*“²⁶⁷

Zanzibar před uzavřením Helgolandské smlouvy spadal pod správu Velké Británie. Mísily se zde britské a německé vlivy, ale východoafrický ostrov samotný zůstal formálně nezávislý. Helgoland oproti němu patřil do přímé britské správy. V žádném případě tedy nemůžeme mluvit o výměně obou ostrovů. Z německé strany se jednalo o vzdání se nároků na východoafrický ostrov Zanzibar, a ne o jeho předání.²⁶⁸ Ani název smlouvy není úplně výstižný, protože se problematikou ostrovů zabývají jen dva poslední články. Mnohem více

---

²⁶¹ SKŘIVAN, *Německé ...*, s. 86.

²⁶² LAUMANN, D., *Narratives of a „Model Colony“: Germany Togoland in Written and Oral Histories*, in: ZIMMERER, J. – PERRAUDIN, M., *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 278.

²⁶³ Srov. NICHOLS, s. 59; GRAICHEN – GRÜNDER, s. 120.

²⁶⁴ Srov. FRÖHLICH, s. 53; BAER – SCHRÖTER, s. 34.

²⁶⁵ NICHOLS, s. 59.

²⁶⁶ BAER – SCHRÖTER, s. 35.

²⁶⁷ STELLNER, *Vilém ...*, s. 120.

²⁶⁸ Srov. BAER – SCHRÖTER, s. 34; SKŘIVAN, *Německé ...*, s. 111.

místa je věnováno konkrétnímu vymezení německých hranic ve východní a jihozápadní Africe. Pojmenování textu o dvanácti člancích podle afrického a evropského ostrova je nicméně pozoruhodné a má svou logiku. Zatímco Německé císařství mělo na zřeteli zesílení své pozice ve střední Evropě, Velká Británie chtěla pojistit a uklidnit svou pozici v afrických državách. Kompromis mezi oběma velmocemi z roku 1890 tedy umožnily diametrálně odlišné zájmy obou států. Právě tyto odlišné politické představy tedy nakonec vedly k ústupu ze Zanzibaru a předání Helgolandu.²⁶⁹

Lord Salisbury dosáhl svého cíle. Za největší úspěch považoval fakt, že se mu podařilo ochránit prameny Nilu před německým vlivem.²⁷⁰ Kritice britský premiér stejně neunikl. Stoupenci koloniální expanze ve Velké Británii sice Helgolandskou smlouvu uvítali, ale zdejší námořní kruhy vůči ní měly výhrady. Protestovaly proti postoupení strategicky důležitého bodu v Severním moři Německému císařství. V důsledku rozporuplné reakce britského veřejného mínění na podpis smlouvy navíc ochladla ve Velké Británii ochota uzavírat do budoucna další koloniální úmluvy.²⁷¹ V Německém císařství tomu bylo naopak. Vojenští hodnostáři považovali zisk Helgolandu za důležitý kvůli zabezpečení námořního prostoru u severoněmeckého pobřeží.²⁷² Zatímco britský premiér patřil mezi stoupence získávání mimoevropských území, Leo von Caprivi svůj negativní postoj ke koloniím již delší dobu nijak neskrýval.²⁷³

Dne 21. listopadu 1890 došlo po delších jednáních k dohodě mezi Německým císařstvím a Německou východoafrickou společností, že všechna výsostná práva společnosti přešla na stát. Německá východoafrická společnost se rovněž zavázala vyplatit zanzibarskému sultánovi za odstoupení pobřeží 4 miliony marek. Od podzimu 1890 začala říše spravovat území ve východní Africe a dne 1. ledna 1891 zde vznikla korunní kolonie s názvem Německá východní Afrika. Gerhard Rohlfs k tomuto převzetí prohlásil: „*Doba, kdy se o získávání zámořských území staraly soukromé společnosti, již pominula. Je jasné, že kolonie může prospívat jen tehdy, jestliže je řízena přímo státem.*“²⁷⁴ V průběhu několika dalších let propukla na tomto území povstání domorodých kmenů a zemi devastoval i dobytčí mor. Německému císařství se přesto podařilo postupně tuto kolonii stabilizovat.²⁷⁵

---

²⁶⁹ FRÖHLICH, s. 53–54.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 53.

²⁷¹ STELLNER, *Vilém ...*, s. 120.

²⁷² KŘIVSKÝ – SKŘIVAN, s. 217.

²⁷³ NICHOLS, s. 102.

²⁷⁴ Srov. SKŘIVAN, *Německé ...*, s. 112; KOVÁŘ, s. 113–114.

²⁷⁵ KLÍMA, s. 140.

Němci vnímali smlouvu i za jakýsi pokus o podporu italského nadšení pro Trojspolek.²⁷⁶ Berlín zamýšlel zároveň dát Londýnu jasně najevo, že se Německé císařství ani v nejmenším nehodlá dotknout velmocenského koloniálního postavení Velké Británie.²⁷⁷ Britové považovali fungování Trojspolku za záruku evropské rovnováhy, a proto podporovali německou politiku v Itálii. Velká Británie získala smlouvou rozlehlá území v Africe a cítila zadostiučinění, protože zámořské državy pro ni vždy hrály z politického hlediska důležitou roli. Výstižně celou smlouvu okomentoval britský novinář Stanley, když řekl, že „vláda Jehoje Veličenstva udělala dobrý obchod, vyměnila celé šaty za jediný knoflík.“²⁷⁸

Odmítnutí takzvané Zajišťovací smlouvy a podpis Helgolandské smlouvy představovaly jasný důkaz, že se Německé císařství v zahraničněpolitické oblasti rozhodlo hledat nové cesty. Označujeme je jako „nový kurz“.²⁷⁹ Zatímco Rusko se přiblížilo Francii, německý císař nepodnikal žádné vážnější kroky, aby dosáhl užší spolupráce s Velkou Británií. Petrohrad pohlížel na Helgolandskou smlouvu se značnou nedůvěrou, protože se obával příklonu Německého císařství k Velké Británii, a proto usiloval o posílení spolupráce s Paříží, vrcholící uzavřením francouzsko-ruského spojenectví na přelomu let 1893/1894.²⁸⁰ Vilém II. byl přesvědčen, že Británie nakonec sama kvůli koloniálním neshodám s Francií a Ruskem přistoupí na spolupráci s Německem. Velká Británie tak ale nikdy neučinila.²⁸¹

Bývalý kancléř Otto von Bismarck sděloval německé veřejnosti svá politická stanoviska i po svém odchodu z funkce. Zkritizoval podepsání Helgolandské smlouvy a řekl, že v takovéto podobě by ji on sám nikdy neuzavřel.²⁸² Záležitost Helgolandu podle jeho názoru neměla být nikdy projednávána na úkor německých zájmů ve východní Africe.²⁸³ Smlouvu považoval za zradu.²⁸⁴ Reakce Leo von Capriviho proti Bismarckovým výrokům na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 5. února 1891 bránil na půdě říšského sněmu svou koloniální politiku a citoval pasáže z oficiálních listin bývalého kancléře. Bismarck v jedné z nich napsal: „Velká Británie je pro nás mnohem důležitější než Zanzibar a východní Afrika.“²⁸⁵ Bývalý německý kancléř se proti tomuto ohradil. Řekl, že si Caprivi vůbec není

---

²⁷⁶ NICHOLS, s. 59.

²⁷⁷ STELLNER, *Vilém ...*, s. 120.

²⁷⁸ KŘIVSKÝ – SKŘIVAN, s. 217.

²⁷⁹ Srov. NICHOLS, s. 66; HAFFNER, S., *Od Bismarcka k Hitlerovi: Pohled zpět*, Olomouc 1995, s. 60.

²⁸⁰ STELLNER, *Vilém ...*, s. 126.

²⁸¹ MÜLLER, H., *Dějiny Německa*, Praha 2004, s. 199, 203.

²⁸² NICHOLS, s. 101–102.

²⁸³ KOVÁŘ, s. 113.

²⁸⁴ LOEWENSTEIN, s. 196.

²⁸⁵ BAUER, s. 133–134.

jistý ve své oficiální politice a snaží se zodpovědnost za své skutky vložit na Bismarckova bedra.²⁸⁶

V květnu 1890 promluvil Caprivi v říšském sněmu během debaty o koloniální otázce. Upozornil, že kolonie jsou důležité pro německé národní cítění a soudržnost, ačkoli se ve skutečnosti příliš nevyplatily. S úsměvem pak dodal: „*Lidé věří, že když Německé císařství získá kolonie, budou si moci koupit atlas a do něj zakreslit vlajku svého státu do mapy Afriky. Myslí si, že pak budou něčím víc.*“²⁸⁷ A svému blízkému spolupracovníkovi krátce nato řekl: „*Čím méně Afriky budeme vlastnit, tím lépe pro nás.*“²⁸⁸ Jádro zahraniční politiky německého kancléře spočívalo ve snaze mírnit rusko-francouzskou spolupráci a přiblížit Velkou Británii Trojspolku.²⁸⁹ Poukázal na fakt, že kolonie jsou z tohoto ohledu ekonomicky nevýhodné a zbytečně vytváří nepřátele Německému císařství. V případě kontinentální války by podle jeho názoru zámořská území nezvyšovala potenciální sílu Německa.²⁹⁰ Stejně jako Otto von Bismarck i Leo von Caprivi se velice obával útoku ze dvou stran. Vyzdvihl důležitost středoevropského prostoru pro svůj stát. V této souvislosti se také vyjádřil, že Německému císařství by se nemohlo stát nic horšího, než kdyby mu byla darována celá Afrika.²⁹¹

V nové německé koloniální politice po podpisu Helgolandské smlouvy převzaly důležitou úlohu spolky. Především se jednalo o Německou koloniální společnost (*Deutsche Kolonialgesellschaft*), Lodní spolek (*Flottenverein*) a Všeněmecký spolek (*Alldeutscher Verband*). Hospodářské, průmyslové a národní spolky Německého císařství se od roku 1890 stále více zasazovaly o vybudování válečné flotily. Přály si kvalitní zajištění zámořských území. Veškerá výstavba nových lodí se nyní odehrávala bez diplomatické přípravy a shody s Velkou Británií, takže brzy došlo k vzájemnému ochlazení vztahů.²⁹² Německé koloniální kruhy Německého císařství reagovaly na dojednání Helgolandské smlouvy velmi ostře. Vyslanec Brauner k uzavření ujednání prohlásil: „*Tak důležitou smlouvu o našich koloniích uzavřeli v největší tajnosti, aniž by se zeptali znamenitého Wissmanna či jiného zkušeného Afričana.*“²⁹³ Na druhé straně však ztratili ohraničením sfér vlivu v Africe němečtí nadšenci naději na pokračující kolonizaci. Carl Peters se dokonce nechal slyšet, že „*Německé císařství*

---

²⁸⁶ Srov. NICHOLS, s. 104; SKŘIVAN, *Německé ...*, s. 112.

²⁸⁷ NICHOLS, s. 102.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 102.

²⁸⁹ FRÖHLICH, s. 53.

²⁹⁰ NICHOLS, s. 102.

²⁹¹ FRÖHLICH, s. 54.

²⁹² MÜLLER, s. 200–204.

²⁹³ STELLNER, *Vilém ...*, s. 120.

obětovalo dvě království: Witu a Ugandu za necky v Severním moři“.²⁹⁴ I ostatní koloniální entuziasté říkali, že Německo nezískalo za ztrátu tak velkého území odpovídající náhradu.²⁹⁵ Německé císařství se od roku 1890 aktivně zapojilo ke koloniálnímu soupeření evropských států. Území, která Němci získali po tomto roce, však neměla takovou hodnotu jako ty z předešlého období.²⁹⁶

Úloha Carla Peterse v dějinách východní Afriky se neomezila pouze na období vlastního provádění záboru území ve 2. polovině 80. let 19. století. V březnu 1891 byl poslán do východní Afriky, aby zde plnil funkci komisaře pro oblast Kilimandžára. Německý koloniální aktivista navíc využíval své popularity v mateřské zemi a stál u zrodu společnosti, která se vymezila velmi nacionalisticky. Dne 9. dubna 1891 zahájil svou činnost Všeněmecký svaz a Carl Peters se postavil do jeho čela.²⁹⁷ Tato organizace byla výsledkem snah nadstranického, nacionalistického a pangermánského hnutí, které vzniklo jako protest proti uzavření Helgolandské smlouvy. Jeho členové se vyznačovali radikálním šovinismem a antisemitismem a vyznávali sociální darwinismus, imperialismus a agresivní koloniální politiku.²⁹⁸ Ačkoli počet jeho členů nikdy nepřesáhl 40 000, zastávali tito lidé často velmi důležité funkce v Německém císařství. Mnozí měli kontakty s vládou a někteří patřili mezi nejbližší poradce císaře. Čestným členem této organizace se stal i Otto von Bismarck, což celému spolku dávalo určitý nádech legitimacy.²⁹⁹

Helgolandská smlouva patřila mezi významné dokumenty 19. století. Neměla jen dočasný dopad na mezinárodně-politickou situaci mezi evropskými státy a na veřejné mínění občanů Německého císařství, Velké Británie a Francie. Mezi její nejdůležitější trvalé důsledky řadím: 1) zisk Helgolandu ve prospěch Německého císařství, protože tento ostrov při severoněmeckém pobřeží je dodnes součástí Spolkové republiky Německo, 2) určení hranic několika dnešních afrických států, které se od současného stavu liší jen minimálně: Toga, Kamerunu, Tanzánie, Burundi, Rwandy a Namibie, a 3) vznik takzvaného Capriviho cípu, považovaného za zeměpisnou anomálii. Jedná se o více než 400 kilometrů dlouhý pruh, který propojoval území Německé jihozápadní Afriky s řekou Zambezi. Tento vodní tok ústí do Indického oceánu a Němci tak zamýšleli dopravně propojit Německou jihozápadní Afriku

---

²⁹⁴ NICHOLS, s. 102.

²⁹⁵ KŘIVSKÝ – SKŘIVAN, s. 217.

²⁹⁶ MÜLLER, s. 204.

²⁹⁷ SKŘIVAN, *Počátky ... (1. část)*, s. 242.

²⁹⁸ MÜLLER, s. 205.

²⁹⁹ NICHOLS, s. 102–103.

s Německou východní Afrikou. Celá strategie sice selhala, neboť řeka Zambezi není kvůli Viktoriiným vodopádům splavná, ale Capriviho cíp existuje dodnes.

Závěr

Německé císařství a Velká Británie se od 2. poloviny 80. let do počátku 90. let 19. století střetávaly v Africe, kde měly rozdílné zájmy a cíle. Pokud oba státy někdy spolupracovaly, tak především na bázi diplomatické podpory v mezinárodních vztazích. Společný postup a dočasné shodné zájmy v koloniální politice vyústily ve snahu nalézt trvalé řešení sporů v roce 1890. Tento kompromis, zvaný v českém prostředí jako Helgolandská smlouva, zahrnoval i změnu vlastnictví Helgolandu. Z uvedeného vyplývá, že oba státy měly na zřeteli urovnání nejen afrických, ale částečně i evropských rozporů, neboť Helgoland vyžadovala německá strana od Velké Británie již na konci roku 1883. Jednalo se tedy o dlouhodobější „bod sváru“ mezi německou a britskou stranou, který po uzavření smlouvy již nezatěžoval britsko-německé diplomatické vztahy.

Velká Británie byla v Německém císařství chápána jako pomyslné vzorové impérium, jehož správa zámořských držav představovala vhodný model k napodobení. Německá veřejnost však neváhala poukazovat zároveň na nedostatky britského koloniálního panství. Otto von Bismarck nebyl jednoznačným zastáncem mimoevropské expanze, protože se obával, že agresivní zámořská politika by mohla vést ke konfliktu s ostatními evropskými státy, o což neusiloval. V 1. polovině roku 1884 podporovala německá diplomacie Velkou Británii v egyptské otázce, a proto německý kancléř na oplátku vyžadoval vstřícnější obchodní vztahy v mimoevropských oblastech a držbu Helgolandu v Severním moři. Následně se Němci názorově střetli s Velkou Británií v záležitosti zálivu Angra Pequena, a proto dočasně spolupracovali s Francií. Francouzsko-německé sblížení probíhalo krátce, od konce května 1884 do konce února 1885. Právě v tomto období získalo Německo území svých budoucích afrických držav Toga, Kamerunu a Německé jihozápadní Afriky. Teritorium ve východní Africe se stalo součástí zámořských držav Německého císařství v důsledku aktivity koloniálního dobrodruha Carla Peterse a jím založené nacionalisticky laděné Společnosti pro německou kolonizaci na konci února 1885. Na přelomu února a března 1885 došlo ke změně britské zahraniční politiky, jež se přiklonila k podpoře Německého císařství na poli koloniální politiky výměnou za diplomatickou podporu v jiných mezinárodních záležitostech. Tento okamžik vnímám za počátek pomyslných britsko-německých „koloniálních líbánek“.

Podpora Britů se projevila zejména ve vztazích Němců se zanzibarským sultánem. Za jistý důkaz lze považovat podpis německo-zanzibarské obchodní smlouvy z prosince 1885 a výměnu nót mezi britskou a německou stranou na podzim 1886, kdy došlo k urovnání východoafrických záležitostí mezi Brity, Němci a sultánem Saídem Bargašem. V průběhu let 1885–1890 se ukázalo, že hlavní zájem britského premiéra Salisburyho představovalo udržení oblasti Ugandy, resp. pramenů Nilu, mimo německý vliv. Petersem zabrané území se Němcům nepodařilo v tomto období konsolidovat z několika důvodů: 1) kvůli povstání domorodého obyvatelstva, které propuklo v reakci na vysoké daňové zatížení ze strany Německého císařství, 2) rivalitě konkurenčních britských obchodních uskupení (Britské východoafrické společnosti a Britské jihoafrické společnosti) a 3) nepřátelské aktivitě britských konzulů na Zanzibaru, kteří se snažili podporovat sultána v protiněmecké politice. Německý kancléř tudíž předložil Britům v lednu 1889 nabídku spojenectví zaměřenou především proti případnému francouzsko-ruskému sblížení. Velká Británie ji sice nepřijala, ale s Německým císařstvím nadále spolupracovala. Od prosince 1889 začali Britové a Němci jednat o přesném uspořádání hranic německého území ve východní Africe. Velká Británie měla především na zřeteli vyloučení německého vlivu v Ugandě a získání území německého protektorátu Witu kvůli přístupu k pramenům Nilu z východu. V oficiální rovině Britové zastávali názor, že pro ně ostrov Zanzibar představuje prioritu. Německé císařství vidělo svůj hlavní cíl v zisku Helgolandu. Přesto Němci deklarovali, že jejich primární zájem spočívá v urovnání východoafrických poměrů, především v získání pobřežního pruhu území pod kontrolou zanzibarského sultána.

Helgolandská smlouva z 1. července 1890 vymezila hranice územních záborů Německého císařství v Africe. Zároveň došlo ke garanci německých zisků na tomto kontinentu za posledních šest let. Představovala již výsledek nového politického kurzu Německého císařství, zastoupeného především osobami kancléře Leo von Capriho a císaře Viléma II. Německé císařství získalo strategicky významný ostrov Helgoland v Severním moři, Velká Británie si zajistila bezpečný přístup k pramenům Nilu z východní strany a ostrov Zanzibar. Celkově tedy smlouva respektovala tradiční diplomatické zájmy obou států. Zatímco Velká Británie spatřovala ve svém zahraničně-politickém kurzu primární zájem v koloniálním panství, Německé císařství se vždy snažilo posílit své postavení na evropském kontinentu.

Pomyslné britsko-německé „koloniální líbánky“ neprobíhaly za všech okolností v letech 1885–1890 příznivě. Například vztahy agentů obou států na Zanzibaru nebyly vždy

vstřícné a veřejné mínění obou států také nešetřilo kritikou na adresu druhé strany. Výsledný dokument z 1. července 1890 představoval po čtyřměsíčním jednání v tomto ohledu kompromis. Helgolandská smlouva svým obsahem narušila vizi Cecila Rhodese propojit Afriku prostřednictvím britských držav v severojižním směru, přesto Velká Británie na „černém kontinentu“ území neztratila. Lord Salisbury upřednostňoval ochranu povodí Nilu pro britské zájmy a eliminaci německého vlivu v Ugandě, což se mu podařilo. V případě jednání Leo von Capriviho se naopak s definitivní platností prokázalo, že Německé císařství nemá v první řadě zájem o „koloniální dobrodružství“, ale o upevnění své pozice v Evropě. Oba dva státy tedy uzavřením smlouvy dosáhly svých cílů a kromě Francie nenarazily u evropských států na odpor.

I když lord Salisbury vyšel vstříc francouzským stížnostem na britský zábor Zanzibaru a uznal francouzský protektorát nad Madagaskarem, problém nastal při odstoupení Helgolandu Německému císařství. Ostrov byl totiž pro Němce strategicky důležitý jak kvůli stavbě kanálu propojujícího Severní a Baltské moře, tak pro vybudování námořní flotily. Francie nesla nelibě jakékoli mocenské posílení svého východního souseda a na každý agresivnější krok Německa se snažila odpovídajícím způsobem reagovat, což vedlo k postupnému sblížení s Ruskem na přelomu let 1893–1894. Helgolandská smlouva tak představovala jeden z článků dlouhého řetězce událostí, které přispěly k rozdělení Evropy na trojspolkové a dohodové státy.

Použitá literatura

I. Vydané prameny

- LEPSIUS, Johannes – MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht – THIMME, Friedrich, *Die große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, Bd. IV., VIII., Berlin 1922–1923.
- DELBRÜCK, Hans, *Das Staatsarchiv: Sammlung der offiziellen Aktenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, Bd. LI., Leipzig 1891.

II. Odborná literatura

a) monografie

- ARTHUR, George, *Life of Lord Kitchener*, Vol. 1, London 1920 (reprint 2007).
- BAER, Martin – SCHRÖTER, Olaf, *Eine Kopffjagd: Deutsche in Ostafrika Spuren kolonialer Herrschaft*, Berlin 2001.
- BAREŠ, Ladislav – VESELÝ, Rudolf – GOMBÁR, Eduard, *Dějiny Egypta*, Praha 2009.
- BAUER, František, *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890)*, Praha 2011.
- BÜCKENDORFF, Jutta, *Schwarz-weiß-rot über Ostafrika: Deutsche Kolonialpläne und afrikanische Realität*, Münster 1997.
- BÜTTNER, Kurt, *Die Anfänge der deutschen Kolonialpolitik in Ostafrika: Eine kritische Untersuchung an Hand unveröffentlichter Quellen*, Berlin 1959.
- DENNY, Alice – GALLAGHER, John – ROBINSON, Ronald, *Africa and the Victorians: The Climax of Imperialism in the Dark Continent*, New York, 1961.
- FERGUSON, Nial, *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007.
- FRÖHLICH, Michael, *Imperialismus: Deutsche Kolonial- und Weltpolitik 1880–1914*, 2. Aufl., München 1997.
- GRAICHEN, Gisela – GRÜNDER, Horst, *Deutsche Kolonien: Traum und Trauma*, Berlin 2005.
- HAFFNER, Sebastian, *Od Bismarcka k Hitlerovi: Pohled zpět*, Olomouc 1995.
- HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, 2. vyd., Praha 2010.
- ILIFFE, John, *Afrika a Afričané*, Praha 2001.
- JUDD, Denis, *Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Praha 1999.

- KLÍMA, Jan, *Pod německou vlajkou: Příběh jedné koloniální říše*, Praha 2005.
- KŘIVSKÝ, Petr – SKŘIVAN, Aleš, *Století odchází: Světla a stíny belle époque*, 2. vyd., Praha 2004.
- KULHÁNEK, Ivan, *Klopýtání přes budoucnost: Dějiny Evropy od Vídeňského kongresu 1815 do roku 2005*, Praha 2008.
- LÄNGIN, Bernd, *Die deutschen Kolonien: Schauplätze und Schicksale 1884–1918*, Hamburg 2005.
- LOEWENSTEIN, Bedřich, *Otto von Bismarck*, Praha 1968.
- MOMMSEN, Wilhelm, *Bismarck*, Olomouc 1995.
- MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl Friedrich – VOLLRATH, Hanna, *Dějiny Německa*, Praha 1995.
- NICHOLS, John Alden, *Germany after Bismarck: The Caprivi Era*, Cambridge 1958.
- OLIVER, Ronald – ATMORE, Antony, *Africa since 1800*, Cambridge 1995.
- SHILLINGTON, Kevin, *History of Africa*, London 1993.
- SKŘIVAN, Aleš, *Německé koloniální zábohy v Africe v letech 1884–1885*, Praha 1991.
- STELLNER, František, *Vilém II.: Poslední německý císař*, Praha 1995.

b) Studie v periodikách, ročenkách a kolektivních monografiích

- CANA, Frank Richardson, *German Aims in Africa*, in: *Journal of the Royal African Society*, Vol. 14, No. 56, 1915, s. 355–365.
- CIARLO, David, *Advertising and the Optics of Colonial Power at the Fin de Siècle*, in: LANGBEHN, Volker Max, *German Colonialism, Visual Culture, and Modern Memory*, New York 2010, s. 37–54.
- CORNILS, Ingo, *Denkmalschutz: The German Student Movement and German Colonialism*, in: ZIMMERER, Jürgen – PERRAUDIN, Michael, *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 197–212.
- DONZEL, Emeri van, *Sayyida Salme, Rudolph Said-Ruete und die deutsche Kolonialpolitik*, in: *Die Welt des Islams*, Bd. 27, Nr. 1/3, 1987, s. 13–22.
- GILLARD, David, *Salisbury's African Policy and the Heligoland Offer of 1890*, in: *The English Historical Review*, Vol. 75, No. 297, 1960, s. 631–653.
- GROOT, Emile de, *Great Britain and Germany in Zanzibar: Consul Holmwood's Papers, 1886–1887*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 25, No. 2, 1953, s. 120–138.

- HINSLEY, Francis Harry, *Bismarck, Salisbury and the Mediterranean Agreements of 1887*, in: *The Historical Journal*, Vol. 1, No. 1, 1958, s. 76–81.
- KANYA-FORSTNER, Alexander Sydney, *French African Policy and the Anglo-French Agreement of 5 August 1890*, in: *The Historical Journal*, Vol. 12, No. 4, 1969, s. 628–650.
- LAUMANN, Dennis, *Narratives of a „Model Colony“: Germany Togoland in Written and Oral Histories*, in: ZIMMERER, Jürgen – PERRAUDIN, Michael, *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 278–291.
- LOUIS, William Roger, *Sir Percy Anderson's Grand African Strategy, 1883–1896*, in: *The English Historical Review*, Vol. 81, No. 319, 1966, s. 292–314.
- MERITT, Herbert Paul, *Bismarck and the German Interest in East Africa 1884–1885*, in: *The Historical Journal*, Vol. 21, No. 1, 1978, s. 585–597.
- OSAYIMWESE, Itohan, *Demystifying Colonial Settlement: Building Handbooks for Settlers, 1904–1930*, in: LANGBEHN, Volker Max, *German Colonialism, Visual Culture, and Modern Memory*, New York 2010, s. 124–147.
- REIMANN-DAME, Tracey, *Time, Identity and Colonialism in German Travel Writing on Africa, 1848–1914*, in: ZIMMERER, Jürgen – PERRAUDIN, Michael, *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 21–32.
- SANDERSON, George Neville, *The European Partition of Africa: Origins and Dynamics*, in: OLIVER, Roland – SANDERSON, George Neville, *The Cambridge History of Africa: 1870–1905*, Vol. 6, Cambridge 1985, s. 96–158.
- SARÉ, Constant Kpao, *Abuses of German Colonial History*, in: ZIMMERER, Jürgen – PERRAUDIN, Michael, *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 160–172.
- SKŘIVAN, Aleš, *Počátky německé koloniální aktivity ve východní Africe (1. část)*, in: *Historický obzor*, roč. 5, č. 11, 1994, s. 242–245.
- SKŘIVAN, Aleš, *Počátky německé koloniální aktivity ve východní Africe (2. část)*, in: *Historický obzor*, roč. 5, č. 12, 1994, s. 270–275.
- SKŘIVAN, Aleš, *Zur Wirkung der Kolonialidee in Deutschland vor 1871*, in: *Prague Papers on the History of International Relations*, No. 1, 2011, s. 139–146.
- SMITH, Woodruff, *The Ideology of German Colonialism, 1840–1906*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 46, No. 4, 1974, s. 641–662.

- STELLNER, František, *Capriviho zahraniční politika v letech 1890–1892*, in: Historický obzor, roč. 6, č. 9/10, 1995, s. 203–210.
- STRANDMANN, Hartmut Pogge von, *Domestic Origins of Germany's Colonial Expansion under Bismarck*, in: Past & Present, No. 42, 1969, s. 140–159.
- VALKOUN, Jaroslav, *The British Foreign Policy and Egypt in the 1880s*, in: Öt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei, No. 1, Budapest, 2012.
- VICK, Brian, *Imperialism, Race and Genocide at the Paulskirche: Origins, Meanings, Trajectories*, in: ZIMMERER, Jürgen – PERRAUDIN, Michael, *German Colonialism and the National Identity*, New York 2011, s. 9–20.

c) Vysokoškolské kvalifikační práce

- KOVÁŘ, Martin, *Německá koloniální politika ve východní Africe v období nástupu imperialismu (1884–1902)*, Diplomová práce, Praha 1989.
- VALKOUN, Jaroslav, *Egypt pod britským patronátem v letech 1882–1899: Příspěvek k dějinám Britského impéria v 19. století*, Diplomová práce, Praha 2008.